

Granasztói Péter

Tanyai naplók

I. Táj- és Népkutató Tábor, Kiskunhalas, 1939. július

Az első Táj- és Népkutató Tábort a Táj- és Népkutató Intézet (a Táj- és Népkutató Központ utóda) 1939 júliusában szervezte Kiskunhalason. Az intézet és jogutódai 1944-ig további 20 tábort szerveztek az ország különböző pontjain.¹ A Táj- és Népkutató Központot komplex, de kifejezetten társadalomtörténeti kutatási célokkal és elkötelezettséggel három egyetemi tanszék vezetője, az akkor vallás és közoktatási miniszter Teleki Pál (Műszaki és Gazdasági Egyetem Földrajzi Tanszéke), Györfly István (Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke) és Magyary Zoltán (Pázmány Péter Tudományegyetem Közigazgatási Intézete) alapította. Előzménye egy Tatán és Tiszafüreden végzett közös szociográfiai, néprajzi és gazdaságföldrajzi kutatás sikere és tapasztalata volt. A központ szervezte a megszüntetéséhez vezető, politikai botrányt is okozó Károlyi-palotában megrendezett kiállítást (1938. november 22. – december 9.). A kiállításon a három tanszékhez köthető kutatások eredményeiről számoltak be. Ezek egyrészt alap kutatások voltak, másrészt az akkori Magyarország gazdasági-társadalmi-közigazgatási problémáit mutatták be és azok megoldására javaslatokat is tettek. A kiállításon zömében térképek, grafikonok, táblázatok szerepeltek, amelyek olyan témákat-problémákat exponáltak, mint a birtokviszonyok, a mezőgazdasági életforma járásonkénti, újszerű kimutatása (például a cselédek, munkások, törpebirtokosok aránya a mezőgazdasági népesség százalékában), a 10 000 lakosnál nagyobb települések városmorfológiai képe és műszaki ellátottsága stb. De például szerepelt az agrárnépesség rétegződése a régi (elnagyolt birtoknagyságok alapján) és az új felosztás szerint (jövedelem, életmód).² A Táj- és Népkutató Központot megalakító intézmények és azok vezetőinek szemléletét, kutatási törekvéseit ez a kiállítás szemlélteti a legjobban, annál is inkább, mert más tevékenysége a megalakulást követő rövid időszakban alig volt.

A táj- és népkutató mozgalom fő célja és az intézet fő tevékenysége a kor társadalmi valóságának, „sorskérdéseinek” a megismertetése volt az egyetemi

¹ Az intézet Györfly István halála után, 1939 őszétől Kádár László vezetésével a műegyetemi gazdaságföldrajzi tanszékhez tartozott, majd 1941-től a Teleki Pál Tudományos Intézet Államtudományi Intézetének osztálya lett. 1945-ben Néptudományi Intézet néven önállósult és a Kelet-európai Tudományos Intézet tagintézete lett, amit 1949-ben feloszlattak. (Kiss 1984: 606–607; Kósa 1982.)

² Kiss 1984: 611–616.

ifjúsággal, illetve ezek közvetlen megtapasztalása a kutatótáborok által.³ A táborokban a résztvevők megtanulhatták a rendszeres terepmunka és dokumentálás módszereit, illetve elsajátíthattak egy modern társadalomtörténeti szemléletet.

Míg az említett kiállítás története jól dokumentált, addig a táborokról és főleg azok szemléletéről, módszereiről nagyon keveset tudunk. Pedig az intézet utódának 1949-es feloszlata után a több mint 20 tábor teljes, több ezer oldalnyi dokumentációs és fényképanyaga a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumába (korábbi nevén Adattárába) került. Itt található a kiskunhalasi első kutatótábor mintegy 1500 oldalnyi anyaga is, aminek nagy részét a táborban részt vett 16 egyetemi hallgató-résztvevő gyűjtőfüzete jelenti. A kiskunhalasi tábor érdekessége, hogy ennek szervezésében aktívan közreműködött Györffy István és Erdei Ferenc is. A tábor működéséről és főleg szemléletéről, a preferált témákról ma már szinte csak ezekből a gyűjtőfüzetekből szerezhetünk információt, mert részletes visszaemlékezések, dokumentumok erre a táborra vonatkozóan alig maradtak fent.⁴

A gyűjtőfüzetekből kiderül, hogy a kiskunhalasi táborban résztvevők több csoportra oszlottak. Az egyik résztvevő (Zsilli László) szociográfus, közgazdász és néplélektani csoportról írt,⁵ míg egy másik (Kutas Antal) megemlékezik egy, Hilschler Rezső⁶ vezette közigazgatási és szociálpolitikai csoportról, aminek a tanyai naplót is író Zongor György és Szabó László is a tagja volt.⁷ De voltak speciális érdeklődésű csoportok-résztvevők is, akik például kifejezetten nyelvészeti gyűjtéseket végeztek,⁸ vagy Papp László etnográfus vezetésével népi jogszokásokat gyűjtöttek.⁹ A táborban több ismert kutató, egyetemi oktató is megfordult, akik esténként előadásokat tartottak, például: Bakó Elemér nyelvész, debreceni egyetemi tanársegéd a népnyelvről, Kádár László egyetemi tanár¹⁰ a természet- és társadalomföldrajzi megközelítésben a tájról, míg Papp László etnográfus-történész a népi jogszokásokról.¹¹ Több gyűjtőfüzetben megtalálható továbbá Erdei Ferenc és Györffy István egy-egy előadása is részletesen kijegye-

³ Morvay 1986: 23.

⁴ Györffy István születésének 100. évfordulója alkalmából megrendezte a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtő Szakosztálya és a TIT Budapesti Néprajzi Szakosztálya 1985. március 17-én a Kossuth Klubban az egykori táj- és népkutató táborok baráti találkozóját. Ezen részt vett a kiskunhalasi tábor több résztvevője, de később írásban is megjelent hozzászólásukban kevés konkrét adat található a tábor működéséről. (Banó 1986; Molnár 1986)

⁵ Néprajzi Múzeum, Etnológiai Archívum (továbbiakban EA) 7672. 1.

⁶ Hilscher Rezső (1890–1950), jogász, szociálpolitikus. 1920-tól a Pázmány Péter Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar adjunktusaként vezette a Szociálpolitikai Intézet népvédelmi osztályát.

⁷ EA 7674. 18.

⁸ EA 7670, Danczi J. Villebald. Kinn volt egy tanyán is, de a kevés leíró rész mellett a népnyelvi kutatás-idézetek teszik ki a naplója legnagyobb részét, ezért azt nem közöltük.

⁹ Lásd Csokai Imre naplóját (EA 7665). Papp László 1941-ben, az intézet sorozatában megjelent Kiskunhalasi népi jogélete című tanulmányának anyagát többek között ennek a tábornak a keretében gyűjtötte. (Papp 1941: 8.)

¹⁰ Kádár László a Közgazdaságtudományi Egyetem Földrajz Tanszék vezetője, Györffy István halála után a Táj- és Népkutató Intézet igazgatója volt.

¹¹ A táborban jelen volt továbbá K. Kovács Péter, Mády Zoltán és Tálasi István is.

telve.¹² Például Márkus István gyűjtőfüzete szerint Erdei Ferenc tartott egy előadást a szociográfiai szemléletű gyűjtő-kutató munka bevezetéséeként:

„Erdei előbb előadást tartott a társadalomkutató módszereiről. Három tényezőt kell kikutatnia a szociográfusnak, ha meg akarja ismerni és fel akarja tárni egy társadalmi csoport életét:

1. A körülményeket (például földrajzi, éghajlati, gazdasági, közlekedési, történelmi, anyagi adottságokat), amelyek között az illető társadalmi egység él.
2. A csoportokat (például társadalmi, gazdasági, kulturális, vallási nevelési, szociális, egészségügyi egyesületeket, köröket, szórakozási társaságokat, korosztályi, családi, rétegbeli alakulatokat), amelyeket magából kitermel és amelyeknek keretein belül működik.
3. Az egész társadalmi szövevényt, mint például az egyeseknek és csoportoknak, vezetőknek és vezetetteknek, társadalmi rétegeknek és osztályoknak egymásba való viszonyát és az egész társadalomban elfoglalt helyét, betöltött szerepét.”¹³

Erdei más táborok munkájában is közreműködött, tevékenységéről a kiskunhalasi táborban is résztvevő Banó István a következőket írta:

„Újbarsi élményeimről való beszámolómban első helyen kell beszélnem a tábor szellemi vezetőjéről, Erdei Ferencről. A látottakat-hallottakat úgy szoktuk megbeszélni, hogy mindenki elmondta a maga tapasztalatait, amelyhez Erdei hozzátette saját élménybeszámolóját úgy, hogy az mindig tartalmazott gondolkodásra készítő, eligazító természetű kiegészítéseket. Senkit sem bírált és nem akart utasítani sem.”¹⁴

Erdei hatása a szociográfus csoportba tartozók szemléletén, fogalomhasználatán a közölt forrásokban is jól tetten érhető.¹⁵ Györffy István is aktívan részt vett a kiskunhalasi tábor munkájában, egy nagy előadást is tartott a kunokról. De érdemes idézni céljait a táj- és népkutató táborok létrehozásával kapcsolatban, ami egyben a kiskunhalasi tábor működését is érthetőbbé teszi:

„A táj- és népkutatók a különböző egyetemek, főiskolák felsőbb évfolyamú ifjúságából kerülnek ki, hogy a tájban és a nép közt kutatva a maga szövevényességében lássák és ismerjék meg a problémákat s az életet, hogy ne ítéljenek könnyelműen, felületesen és egyoldalúan. Különös súlyt helyezünk arra, hogy a népéletet ne

¹² EA 7672, 3–7; EA 14253, 15–16.

¹³ EA 14253, 15–16. De a társadalmi rétegződés problémája kapcsán szó esett az urak és parasztok rendjéről is: „a kialakuló osztályok (polgárok, kispolgárok, munkások /földmunkások, városi munkások/)”. (EA 7672, 3–4.) Erdei egy másik nap a tanyarendszerről tartott előadást, amit élénk vita követett. (EA 7672, 6. és EA 7674, 30.)

¹⁴ Banó 1986: 26.

¹⁵ Például Márkus István (EA 14253), Pásztor Lajos (EA 7671) és Zsilli László (EA 7672) naplójában.

romantikus szemlélettel nézzék, hanem azt gyakorlatilag is éljék és saját tapasztalataik alapján ismerjék meg és értékeljék a nemzetfenntartó társadalmi réteget, a parasztságot.”¹⁶

A tábor két hétig tartott 1939. július első felében. Az első hetet a városban töltötték a résztvevők, ahol megismerkedhettek Kiskunhalas társadalmi-néprajzi-közigazgatási-művelődési stb. viszonyaival. Ekkor jártak a helyi levéltárban, ahol többen sokat jegyzeteltek, megismerkedtek a helyi intézményekkel, közigazgatással és elmentek idős emberekhez, akik a paraszti-mezővárosi népesség mindennapjairól-gondjairól meséltek¹⁷. A helyi viszonyokat jól ismerő Nagy Czirok László az adatközlők kiválasztásában nagy szerepet játszott. A szociográfus csoport a város társadalmi csoportjait-rétegeit is kutatta, de mivel az Erdei előadásában is említett „körülmények, illetve adottságok felmérését, most elvégzik a velünk együtt dolgozó többi tudományágaknak a művelői”¹⁸, a rendelkezésre álló rövid idő alatt megvalósítható feladat egy térkép készítése volt, amin ábrázolták, hogy az egyes porták-udvarok mennyiben, és ha igen, milyen mértékben a gazdálkodás központjai („város-e, és miért város Kiskunhalas?”).¹⁹

A tábor szemléletét, a kutatás céljait és módszereit legjobban a második hét feladata jelzi: mindenkinek el kellett tölteni néhány napot egy kiskunhalasi tanyán és erről – a gyűjtőfüzeten belül – egy naplót is kellett feltehetően vezetnie.²⁰ A gyűjtőfüzetekben található naplórészeket közöljük teljes terjedelmükben. A szövegek mind terjedelmükben, mind tartalmukban, strukturáltságukban nagy különbségeket mutatnak. De nem is várható el, hogy a sok esetben feltehetően először terepen kutató egyetemi hallgatók összefogott, jól strukturált szövegeket-kutatásokat készítsenek ilyen rövid idő alatt. A terepmunka technikái, a helyi társadalmi viszonyok, a néprajzi jelenségek ismeretének hiányosságai vagy a naivitás is érződik több leíráson. Ugyanakkor olyan szemlélettel, érdeklődéssel és feltehetően instrukciók alapján figyelték meg és dokumentálták a látottakat és hallottakat, ami alapján egyedülálló kordokumentummá válnak ezek a tanyai

¹⁶ Györffy 1939: 70. De a források értelmezéséhez és a tábor tudományos szemléletéhez érdemes Györffy és Erdei kapcsán Kresz Máriát is idézni: „Györffy, tudva, hogy a néprajz elválaszthatatlan a társadalom kutatásától, gondoskodott arról, hogy tanszékén szociográfiai képzést nyerjünk. Mády Zoltánt bízta meg előadások és szemináriumok vezetésével. Amikor 1939 őszén váratlanul árván maradtunk, helyettes tanárok mellett igen sokat tanultunk Mády Zoltántól. Ő készített fel minket a tábori kutatásokra is, minden falu történetével, társadalmával, statisztikai viszonyaival meg kellett ismerkedni, mielőtt terepre mentünk. Mádyval sokat vitatkoztunk, mert mi, fiatalok erősen Erdei hatása alatt álltunk, de a vitatkozásokból is tanultunk.” (Kresz 1986: 30.)

¹⁷ Előadást tartott például a városi főjegyző a közigazgatásról, a városi főorvos pedig a közegészségügyi viszonyokról. (EA 7672, 4.)

¹⁸ EA 14253, 16.

¹⁹ EA 14253, 17.

²⁰ Ezt a többször előforduló *tanyai napló* cím bizonyíthatja a füzetben belül. Erdei július 7-i tanya-előadása után jelölték ki a csoportok tagjainak tanyai beosztását. (EA 7674, 30.) Csak kevesen nem vettek részt ebben a közös feladatban, a 16 gyűjtőfüzetből 11 füzetben található tanyai napló (ebből 10 szerepel a forrásközlésben).

naplók. Egyértelműen a jelen problémái, jelenségei érdekelték a legtöbb kutatót. Nem az archaikus vonásokat, az anyagi kultúra tipológiai jellemzőit vagy munkafolyamatokat írták le, kérdezték ki, hanem a vizsgált család-egyen vagyoni-társadalmi-kulturális-gondolkodásbeli sajátosságait próbálták megragadni. Feltehetően javasolt volt egyes témák megfigyelése, összhangban akár Erdei előadásával, mint például a táplálkozási szokások, a kulturális viszonyok (rádióhallgatás, újságolvasás, könyvek), a cselédekhez-munkásokhoz való viszony, a vallás stb. Érdekes módon több leírásban is felbukkannak a politikai nézetek, ami szintén tudatos kérdésből is eredhet. A tanyai naplók forrásértékét fokozza, hogy többségük 100–200 holdas nagygazdák tanyáin készült (több a balotai határrészen), így egy viszonylag jól behatárolható társadalmi réteg viszonyait ismerhetjük meg belőlük. Mellbevágó ennek a tanyásgazda rétegnek a differenciáltsága: valaki még egy tányérból eszik és egy pohárból iszik közösen a cselédeivel, más viszont rádiót hallgat, könyvtárba jár, szépirodalmat olvas.

A kiskunhalasi és a többi tábor anyagának forrásértéke ezenkívül azért is óriási, mert a résztvevők közül sokan meghatározó alakjai lettek később például a néprajztudománynak:

„A résztvevők kis hányada később a Néprajzi Múzeum munkatársa lett, s a tiszai-gari munkaközösség tagja is. Így Bakó Ferenc az 1939-es Hont megyei, Molnár Balázs az 1939-es Tiszaderzsen szervezett táboron vett részt, Barabás Jenő (a Néprajzi Intézet munkatársa) a Magyar-nemeyén és Makádon rendezett 1941–42-es gyűjtőutakon. A Képzőművészeti Főiskola művész hallgatói számára Magyar-nemeyén, Csíkmenaságon, Makádon, valamint a szilágysági Bogdándon 1942-ben indított táborok egyik aktív tagja volt Csilléry Klára is. Kerékgyártó Adrienn szervezte Sárpiliszen az 1940-ben rendezett női kutatótábort, amelynek gyűjtését Mády Zoltán szerkesztette köteté. Itt gyűjtött többek között Kresz Mária, majd utóbb Makádon, Bogdándon és az Ugocsa megyei Tiszapéterfalván. Kardos László négy táborban vett részt: 1939-ben Halason, 1940-ben az Őrségben majd Kiskunfélegyházán, 1941-ben Kopácson. Kardos az Őrségben végzett gyűjtéséből írta doktori disszertációját, »Az Őrség népi táplálkozása« (1943) címmel.”²¹

Kardos László vezetésével és a felsoroltak részvételével éppen és nem véletlenül az egyik legnagyobb szabású társadalomnéprajzi kutatás indult el Tiszai-garon, ami szinte elsőként fektetett nagy hangsúlyt a társadalmi rétegződés vizsgálatára.²² De Márkus István is első helyen említi Erdei Ferenc hatását Nagy-körösről írt monográfiájában: „Tőle tanultam – írásából és közvetlenül is – a parasztság ismeretét, ezen belül azt is, aminek ő egyedülálló tudója volt: a mezőváros tudományát.”²³

²¹ Pogány 1997: 6.

²² Kardos 1997.

²³ Márkus 1979: 406.

Többszörös tehát a forrásértéke a most bemutatandó tanyai naplónak, illetve a teljes gyűjtőfüzeteknek. Dokumentálják egyrészt egy meghatározott időpontban a tanyai nagygazdák társadalmi-kulturális-gazdasági viszonyait és helyzetét, másrészt kézzelfogható bizonyítékát adják egy ritka tudománytörténeti pillanatnak, amikor több társadalomtudományi diszciplína együttműködéséből, egy valóban interdiszciplináris társadalomtörténeti kutatási program meg is valósult.

TANYAI NAPLÓK, KISKUNHALAS (1939. JÚLIUS)²⁴

1. Zsilli János (EA 7672, 9–21. oldal)

Július 9. dél – július 14. de.

A fent jelzett 5 napig Borbély Pál (Kiskunhalas, Felsőszállás 18.) tanyáján voltam. Miután egy hétig Halas város belső részét nagyjából megismertük, a második héten ennek szerves kiegészítőjét, a tanyát igyekeztünk megismerni. Azt a célt tűztem ki magamnak, hogy megismerjek egy tanyát és az azon lakó népet, lehetőleg minden vonatkozásában. Itt nagy segítségemre voltak azok a szempontok, amelyeket a különböző csoportok esteli beszámolóján tanultam.

A család története

Jelenleg 3 Borbély Pál él, nagypapa, fiú és unoka. Id. Borbély Pál most 68 éves (felesége is él) ifj. Borbély Pál 32, legifj. Borbély Pál 5 éves. Id. Borbély Pálnak ez a második fia, mert az első meghalt. Van egy asszony-leánya is, ez utóbbinál 1 leány unoka van. Ifj. Borbély Páléknál a második gyermek érkezőben van. Ameddig id. Borbély Pál visszaemlékszik, Halason laktak, reformátusok, kunok. Id. Borbély Pál 3 testvére meghalván, ő volt apja egyetlen örököse. Apjáék 6-an voltak testvérek. Tovább pontos közlést nem tud adni.

Jelenlegi birtok

A dédapa 18 holdat örökölt apjától; fiának és egyetlen örökösének, a jelenlegi id. Borbély Pálnak 86 holdat adott át. Ezt ő eddig 120+156=276 holdra növelte, melyből 120 holdat fia, ifj. Borbély Pál, 156-ot pedig a leánya fog kapni.

A 120 holdból 12 hold szikes („székes”) talaj, 5-5 hold erdő és kaszáló, 6 hold szőlő van, a többi jó minőségű, egy tagban lévő, homokos szántó. Ezen

²⁴ A tanyákon eltöltött napokról szóló leírások a gyűjtőfüzetek megadott oldalain találhatóak. Külön egységet képeznek, amit megelőz – a legtöbb esetben – a városban eltöltött hét leírása. A szövegek közléséről: a szövegekben a központosítást modernizáltuk, az egybeírás-különírás mai szabályait alkalmaztuk, megtartottuk a rövidítéseket, de több esetben az első előfordulásnál lábjegyzetben értelmeztük, az olvashatatlan szavakat és egyéb megjegyzéseket, a megértést segítő kiegészítéseket [] zárójel közé tettük. Ezekről az esetekről eltekintve az eredeti helyesírást megtartottuk.

a birtokrészen van egy két szoba-konyhás tanya, nyári konyha és teljes mezőgazdasági üzem számára való melléképületek.

156 holdas birtok kb. 8-9 km-re van Halastól és 4 km-re az előbbi birtoktól, amely 4½ km-re fekszik a várostól. Ezt a 156 holdat 31500 P²⁵-ért vették meg 2 éve. A fedezet rá egy 39 holdas birtok eladása, 5000 P bankkölcsön és készpénz volt. A 156 holdból 50 hold jó szántó, 8 hold szőlő, a többi járás, melyet azonban lassan-lassan igyekeznek majd szántóvá tenni (amint lehet). Ezen a földön u.o. épületek vannak, mint az előbbin.

Mindkét birtokot maguk kezelik felesek, részesek és napszamosok által. Termelnek búzát, rozsot, zabot, árpát, kukoricát, répát, szőlőt, gyümölcsöt. Az egész termés 205 csomó búza, 315 csomó rozs, 86 csomó árpa, 3 vontató széna, rengeteg gyümölcs.

Az állattartás

A birtokhoz arányosan van állat is: 9 ló + 1 csikó + 1 csődör, 11 tehén + 5 borjú, a kisebb birtokon 40 bárány + 3 éves bárány (a felső birtokon 86 birka) liba, kacsá, tyúk, gyöngytyúk, disznók.

A tanya lakói

Állandóan a tanyán lakik az egész család. Id. Borbély Pál és felesége. Ifj. Borbély Pál feleségével és fiával, nyaralásra másik unoka, egy tehenészfű, egy libapásztor leány és egy időszaki napszamos. A tanya ún. „igazi tanya”, mert kiegészítője a lakóház, benn van a városban, mezőgazdasági üzem a tanyán van, viszont a családi események (születés, esküvő, halál, betegség stb.) a városi házban folynak le. Általában a tanyarendszerrel meg vannak elégedve és nem szeretnének falurendszerre (ez érthető, mert 4-5 km-re vannak csak Halastól). A tanyán lakik még egy részes, feleségével és leányával. Szociografiaiilag érdekesek ezek a részesek. Pesten laktak előbb, s ide a feleség testvérének hívására jöttek. A feleség nagyon vágyik vissza, mert ott a legszegényebb asszony is jól öltözködik és kalapot viselhet. Már kínáltak neki egy „úri” állást, házmesterséget, de férje nem akar menni.

Vallási viszonyok

A vallást egybehangzóan „nem tartják, ma már a XX. században”, de a hitet, azt tartják. Magukat jó reformátusoknak tartják, de csak tradíció ez náluk. A katolikusok között is csak azokat nem szeretik, akik „bolond katolikusok”. Egyik pásztorleányukat kath.-nak keresztelték el (?) s mikor a kath. állami tanító buzdítására „Dicsértessék...”-ket kezdett köszönni, elküldték és a tanítóval összeveszték. A zsidókat inkább politikai viszonylatban mint vallásilag ítélik el. A „hívők”-ről lenézőleg nyilatkoztak, mint általuk már rég túlhaladott állásonról. Érdekes a Bibliáról való felfogásuk is. Olyan valaminek tartják, amelyben sok hazugság és furcsaság van, de nyíltan nem mernek vele szakítani, hanem bizonyos mágikus

²⁵ Pengő.

félelemmel tekintenek rá. „Vallásosságuk”-at nem ebből mérik, hanem részben racionalizmusukból, részben a szomszédokból, részben, pedig régi iskolai olvasókönyvből, ahol a „boldogulás 10 szabálya” van meg. Érdekes, hogy a millenizmus eszméi élnek köztük, pl. nem tudják, igaz-e, hogy rövidesen nagy felfordulás lesz. Egy volt hívővel beszéltem, aki azt hitte, hogy „nekik van igazuk”, de most már elítélőleg nyilatkozott a prédikátorról és a gyülekezeetről. Ha pozitív hitük nincs is, de „reménységük” van az „Istenben” = természetben = sorsban (Deizmus). Ifj. Borbély Sándor szerint igaza volt Mózesnek, aki azt mondta: „szemet szemért, fogat fogért”. Ez a legigazságosabb, ezt kellene visszaállítani.

Vallásosságukkal szerintem összefügg a káromkodások gyakori volta és „borsossága” is, sőt egy idevágó mondást is találtam: „villámlik = örül a Jézuska”.

Babonát keveset találtam: pl. ha a nyúl átszalad az ember előtt: rossz jel.

A népmesék, mondások, népi költészet, hagyományozás elég erős ma is. Pl. két „költővel” találkoztam, akik verseket ígértek és tudnak más verselőket is. Az egyik azt mondta „mindenről tud verset írni rögtön, csak ihlet kell”. Inkább pamfletszerű bökverseket szeretik. Az egyik végigolvasta Petőfit. Egy parasztból lett kovács a köv. két verset diktálta le:

Szegény paraszt mindig kint laksz a tanyán,
Hogy a fene meg nem esz a tarhonyán.
Télen hideg, nyáron nagyon meleg van.
Szegény paraszt, az a csuda, hogy a lélek benned van.

Tegnap előtt két paraszt, kimentek a rétre.
Megláttak egy repülőt, fent a levegőbe.
Nézd, koma, micsoda? – Eke, taliga. (?)
Hogy az atya úr istenbe mentek fel oda.

Szerinte ezek népi eredetűek. Az asszonyokat nem hallottam énekelni, sem az idősebb férfit. Az ifjabb néha énekelt magyaros „magyar” nótákat. A napszámos – szabadságos katona – már főleg slágereket énekelt, míg a leány unoka (12 éves. II. polgárista) már ilyeneket is tud: „Által mennék...”, „Túl a Tiszán...” stb. Egyébként a rövid négy nap alatt alkalom nem volt olyan felmelegedésre, hogy dalolásra került volna a sor. Még a szántóföldön, az aratóknál sem találtam semmi érdekes nótát, talán azért is, mert munkáshiány lévén, nem voltak marokverő lányok. Népmesét nem hallottam. Néhány érdekes (számomra legalább az) mondást sikerült leírni:

„Kár hogy Noé a szúnyogot és legyet is bevitte a bárkájába.”
„Elbáméskodott a nap” (= meleg van)
„Eltalicskázzák a cigánygyerekek az éjszakát.” (=reggel lesz) stb., stb.

Azt tapasztaltam, hogy az ilyeneket nehéz feljegyezni, mert teljesen ad hoc mondják, amikor a ceruza és papír kézbevétele mesterkéeltséget okoz. A hagyományozó kedv nem túl nagy. Id. Borbély Pál azt a hagyományt közölte, hogy ő az apjától hallotta, hogy a homokbuckák úgy keletkeztek, hogy az egész terület végén síkság volt és tengerfenék. A vízben úszó cethalak vajtak maguknak helyet a homokban, s ettől keletkeztek a homokbuckák.

A népnyelv is igen érdekes. Az ö-zést még az 5 éves kisfiú is átvette, viszont nem használják a Pesten lakott részesek. Nagyon megütötte a fülemet a „-nál” rag használata (pl. Pistiéknál). Sajátos még: igen = nagyon, pálma = jegyenyé, egy csomó tájszó: fataró, tarhó, talló, bürge stb. (különösen a mezőgazdaságban, állattenyésztésben, az ún. mindennapi életben használt rengeteg tájszó).

Civilizáció és kultúra

Jómódú gazdák lévén, eléggé civilizáltak, de a kultúra iránt kevés az érzékük. Mezőgazdasági üzemükben pl. alkalmaznak vetőgépet, de sem újság nem jár hozzájuk, sem rádió, sem könyvek nincsenek. A tanítatásról sincs jó véleményük, bár e tekintetben tanácstalanok, mert a polgárosodás útján vannak.

Táplálkozás

Táplálkozásuk, legalább amíg én ott voltam, változatos, ízletes és egészséges volt. Maga az elkészítés tisztaságához, azonban sok szó fér. Főleg saját termésükből (zöldbab, meggy stb.), állatukból (bárány, galamb, csirke) és termékeikből élnek (tej, túró, tarhó, méz). A család a munkásokkal együtt egy asztalnál egy tálból eszik és egy pohárból iszik. Én ezt egészségügyileg kifogásolom. Sőt nem merném szociálisnak minősíteni ezt az eljárást, mert szocializmus alatt valami tudatos cselekvést értek, ők még fél lábbal bent lévén a paraszt rendben, fél lábbal a polgári osztály felé haladnak s nem tudatosan szociális gondolkodásúak. Bár módjukban állana, asztalterítőt, asztalkendőt, evőeszközöket alig használnak s e téren nem polgáriasulnak. Ízletesen főztek s ételeikben az „urak” utánzásának nyomai megtalálhatóak.

Ruházat

Itt is lehet látni a változást. Az unoka már teljesen városi „úrias” ruhát visel. A fiatalasszony is teljesen elhagyta a parasztruhát. A fiatal férfi is „úri”-nak tartotta az én ruhámat. Legkonzervatívabb az öregember, de nem maradi, mert pl. gumicsizmát vett fel, amikor fejni ment az istállóba. A leány unoka is kispolgári öltözetben járt. Az öregasszony parasztruhát visel.

Egészségügy

Sajnos, e téren azt a szomorú tapasztalatot tettem, hogy népünkben a tisztaság iránti érzék nincs még kellőleg kifejlődve. A ház ugyan tisztára ki van seperve, de földesek a szobák (még ahol pénz volna is a kövezésre) s egyébként is ott csak 5-6 óráig vannak (nyáron). Az egyik szoba ezen kívül éléskamra is, mert pince

nincs, ahol kenyér, savanyú uborka, birkahús (letakaratlanul) stb. van. A ház előtti fedett tornácon étkeztünk, kutyák, macskák, csirkék, libák és rengeteg légy társaságában. Az evőeszközöket és tányérokat nem mosogatták, csak kitörölték stb., stb. Az egy tálból való evés és egy pohárból való ívás is terjeszti a betegséget. Még csak a helyzet megváltoztatására irányuló törekvést sem láttam. – A kezek és lábak tisztaságára már nagyobb gondot fordítanak. Minden étkezés előtt van kézmosás és lefekvés előtt lábmosás, de ketten-ketten egy vízben. A kútból a vederből is szoktak inni. Az illemhely nagyon elhanyagolt.

Az állategészségügy nagyjából kielégítő, bár a rengeteg légy ezt kétesse teszi. Erről jut eszembe, hogy pl. a tehén tőgyét előbb a borjú szopta s közvetlen utána a piszkos kezű gulyás fejte a tejet, körbe-körbe belenyalva az edénybe, hogy a szalmaszálakat és a ganéjdarabokat kivegye. (Hasonlón a birkatejjel is.) Az orvosokkal szemben az öreg gazda elutasító, a fiatal gazda már nem annyira. A már az urat látja az orvosban.

Gyermeknevelés

A polgáriasuló családban problémává vált a gyermeknevelés: mi legyen a gyermekből: úr vagy paraszt? Ez a kérdés élesen fennállt. A nagypapa a munkát természetesnek tartja, a fiúnál már kérdés, hogy dolgozzon-e ő is, vagy csak a bér-munkások, de az unoka már lenézi a munkát (így nyilatkozott), ötéves létére a ház egyik irányítója, a libapásztorlányt (13 éves) és testvérét (16 éves) per Jutka és Lajos tegezi és tudatosan parancsolgat nekik. A nagyszülők az (eddig) egyetlen fiú unoka minden kérését megadják és még szüleivel szemben is igazat adnak neki. Az apa nem tudja, mit kezdjen vele, s lassan már ő is kezdi elveszíteni a tekintélyét a gyermek előtt. Mégis úgy vettem ki, hogy urat akarnak nevelni a gyermekből (pl. „majd te is egyetemista leszel”), s kezdik az illik-nem illik kategóriákat alkalmazni, úgy ahogy a kispolgári rétegnél meg van. A gyermek járt óvodába. Több hatás éri azonban a gyermeket a szülők (nagyszülők) példája révén is (pl. jól káromkodik), de játszótársai (környezet) is, úgy hogy az ő nevelése is bizonyos zavartságot, tanácsalanságot mutatott. A leány unoka kb. már a kispolgári nevelést kapja, mely itt a legmagasabb, mert a gimnázium igen ritka. Ha iskoláztatják is a gyermeket, ez inkább az utánzás és versengés következménye („az enyém is van olyan mint a másé”), mint meggyőződés. (Gulyásuk szeretett volna továbbtanulni.)

Politika

Bár mindkét részről óvatosak voltak, mégis némi fény derült politikai nézeteikre is. Először is kitűnt, sőt feltűnt a politika iránti érdeklődés és az abbani résztvevési vágy. (Én passzív megfigyelő igyekeztem maradni.) Itt is tapogatózást tapasztaltam. Házigazdám mintha a nyilasoktól várná a helyzet radikális, sőt forradalmi megváltoztatását. Szerinte a mostani urak nem akarják és nem is fogják megváltoztatni a helyzetet, hanem mint 19-ben valami „felelőtlen emberek”(!)-nek kellene jönni. (276 holdas gazda!) A németországi helyzetet túl rózsásnak látja

és igazságosabbnak, mint az itteni (ami némileg igaz is). Ha repülőgép repül el felettük, azt mondják: Jön Hitler! Mindebből persze csak azt a következtetést szabad levonni, hogy valami nagy várakozás van ezen ifjúgárdában a változás után, s mivel csak szóbeszédből értesül az eseményekről, maga kiálmodik magának valami szép tervet, ami közel áll a nyilas programhoz. De ez a nyilasság csak felfelé, a tisztviselők felé irányul, míg lefelé, a munkások felé ő már mint úr lép fel és az egyenlőséget nem igen alkalmazza, bár a paraszt-elem még át-át töri az urizáló tendenciát e téren is. Egy 300 holdas szomszéd már (lévén igen intelligens) másképpen gondolkodott Németországról. Észrevette azt, amit honi bölcseink között ma sem látnak sokan, hogy ti. a minden téren való uniformizálódás és szervezés kiöli a kezdeményezést, törekvést. Ugyanez a gazda (Egyed Iszák István) észreveszi, hogy a törvénykönyv antiszociális intézkedéseket alkalmaz, s „nem a magyar ember lelkéhez van szabva”. Nagy politikai élmény lehetett számukra a „kommen” (kommunizmus), mert még ma is emlegetik.

A svábkérdés nem érdekli őket, disszimilánsokat nem ismernek. A napszamosuk azonban Sopronban lévén katona, nagyon világosan látja a német veszedelmet.

Beszéltem még egy 78 éves, 6 gyermekes juhással is, aki a 156 holdas tanyán van. Gyermekei szoktak felolvasni neki az újságból s magas kora és hivatal ellenére mindenben kitűnően tájékozott. Szerinte a világháborút azért veszítettük el, mert „mikor agyonlőtték a Tiszát, már tudtam, hogy vége a háborúnak, mert nincs már parancsnok”. A németeket nem szereti, „mert mindenkinek élni kell”. A románkérdéssel kapcsolatban megjegyezte, hogy „a magyar katonánál nincs jobb, csak vezető kellene”, s hogy a „román mind cigány”. „Csehország volt, de nem lesz többet.”

Rendek és osztályok

Házigazdám (különösen a fiatalgazda) és hasonló módú szomszédai legnagyobb kérdése a rendikérdés, vagy kasztkérdés: ki vagyok én, ki van fölöttem, mellettem és alattam, és mindez miért van így és hol az igazság. Amíg ott voltam, ez volt az alapvető téma, melyből a legtöbb kérdés fakadt. Az életfenntartás nehézségein túlemelkedett fiatal paraszt kezd reflektálni a helyzetére, észrevesz vagyoni, szellemi különbözőségeket, s nem tud velük mit kezdeni. Fő kérdése ez: miért tartozom én a parasztok rendjéhez, noha vagyonom alapján az úri rendben [áthúzva: a polgári rendben – G. P.] kellene lennem? Meg van bennük az a tudat még mindig, hogy ők a parasztok rendjéhez tartoznak, s az urak felettük álló rendjével nem egyenlőek. Az egyenlőség kérdése izgatta őket. Ők is urak, csak „földműves urak”. Észreveszi, hogy hiába halad előre a polgárosodás útján, ő maga nem lehet igazi „úr”, de talán majd a fia az urak rendjébe fog tartozni. Úr alatt értik általában azt, aki nem dolgozik és parancsol (ami sajnos sokszor így is van). Mivel pedig ők már vagyoniilag módos polgárok, előáll a másik kérdés, hogy milyen viszonyban legyenek az alantasaimmal szemben, akik ugyanazon rendekhez, de alacsonyabb osztályhoz tartoznak, mint én? Ilyenekkel szemben magukat

uraknak érzik, s bizony igyekeznek minél kevesebb bérért minél több munkát kapni. Talán így magyarázható az a bérharc, amelyik most az ilyen gazdák és a mezőgazdasági munkások (gyakran proletárok) közt fennáll. („A munkás nép a kormány nyakára ült.”) Elítélik a levante intézményt is, mert ott uszítják egymást a fiatalabb munkások, hogy magasabb bérért hagyják ott helyüket, noha már odaigérkeztek. (Egyed Iszák István pl. 10 holdat ad ingyen a kormánynak, ha oda munkásokat telepít.)

A napszám Borbélyéknál 2 P, a gulyás fizetése havi 15 P, a libapásztor (= minden) leány havi 8 P, a juhász havi 10 P (+ komenció) és étkezés.

Az urak és minden kezdeményezésük iránt bizalmatlanok (ami némileg érthető is). Aki azonban törődik velük, az iránt jó indulatúak és arra hallgatnának is. Azonban a paraszt-romantika végletébe nem szabad esni, mert meg vannak sajnos a magyar parasztoknak is a maga súlyos hibái is, minden jó tulajdonsági mellett és ellenére is, amiket most nem részletezek.

Gondolkodás és jellem

Mint sehol, úgy itt sem szabad általánosítani, s kimondani, hogy buta paraszt vagy okos paraszt minden egyes paraszt. Embere válogatja. Az azonban biztos, hogy az átlagos intelligencia foka elég magas. Pl. ilyeneket észrevesz, hogy a „Ván nagytisztviselő úrból szuggesztív erő árad ki, de a másiktól nem”. Gondolkodására még ma is nagyobb hatása van az idősebbeknek, szomszédoknak, mint az iskolának, könyveknek. (Ismét hangsúlyozom, hogy ez, amit itt a tanyáról írtam csak azon 3 tanyára és kb. 25–30 emberre érvényes, akiket megismertem.)

Értékskálájuk legfelső fokán a parancsolás áll, azután az anyagiak jönnek (pénz, enniváló), majd a nemi élet örömei, ezután az ún. szellemi, vagy kultúrjavak. Ez megfelel kb. annak, amit az általános „emberi” szóval jelölhetnénk. Ez persze erőszakos elválasztás, mert mindezen tendenciák tisztán sohasem, hanem keverten jelentkeznek.

Röviden összefoglalva ezek a halasi tapasztalataim. A bajok orvoslására még nem merek vállalkozni, de gondolkodom rajta.

2. Pásztor Lajos (EA 7671, 1–16. oldal)

Hétfőn, júl. 10-én este érkeztem meg Halász D. Balázs tanyájára. 172 holdon gazdálkodik, 3 családja van, 2 lány, 16, 7 éves, fiú 5 éves.

A politika nagyon érdekli. A beszéd sorát ő tereli rendszerint rá. Mint mondja, főleg télen sokat olvas újságot (Függetlenség). Egy alkalommal mondja: sokan így a kormányzó úr is említették beszédeikben, hogy a magyar sokat politizál: többet, mint amennyit kellene. Igaz lehet, de nem lehet mit tenni, miután az embernek minduntalan fáj, mikor olyat hall az újságokban, ami nem tetszik neki, amit nem tart helyesnek.

Ismertetem néhány kérdésben a felfogását. A nyilasokat nem szereti. Fél ui. attól, hogy egyik percről a másikra, egyszer váratlanul kommunisták lesznek. Bár ezt Hitler bizonyosan nem engedné meg. Nem bízik tudásukban sem.

Zsidók: a zsidó is ember. Ablakbeveréseket nem helyesli: nincs sok értelme, sőt ártunk vele, mivel annál több cseh üveget kellett behoznunk. A zsidók[at] azonban nem szereti: majd' mind csaló, említ is több példát egyes zsidó kereskedőkkel kapcsolatban, amikor azok egy keresztény kereskedőt tettek tönkre – noha csak boldogulása, működése neki (a zsidónak) nem ártott volna, hiszen nagy üzlete volt már. Vagy pedig az eladókat csaptak be. Ügyelni kellene arra, hogy a zsidó ne tegye lehetetlenné a keresztények érvényesülését, de egyébként dolgozhat, itt áltat ő is – ez a felfogása.

Kanásza vagy három hete szökött meg, de nem tudja sem megtaláltatni, sem mással pótolni. A szolgáltók közül is sokan szívesebben mennek városba cselédnek: ott több a szabadság.

A felesége tót családból származik. Egyszer felemlíti, hogy gyerekkorában mily nagyon elfogta a düh, mikor egy asszonytól vki után érdeklődött s az „magyarszkit” emlegetett „Hű, az anyád... itt élsz a magyarok közt s még csak magyarul sem tudsz beszélni”.

Sokat panaszkozik, hogy nincsen elegendő munkás – nem lehet minden munkát idejében elvégezni. Hát érdemes így dolgozni – fakad ki – minek engedik ki őket Németországba! Idén csak Öttömösről kb. 200-an mentek ki. Mikor érdeklődöm, beszélt-e már olyannal, aki volt kinn, s azok mit mondanak, azt feleli: ált. megvannak elégedve. Az egyik 1000 M[árkát] keresett, 500-t hazahozhatott pénzben, a többit azonban el kellett vásárolni, de az árut vámmentesen hazahozhatta. A munkás is, ő is dicséri a németek emberiségét, segítik, aki nálánál is szegényebb. Így az ki 1000 M[árkát] keresett, legtöbbit a krumpliszedéskor kapott egy nagy uradalomban. Az elvégzett munkának megfelelően, a beadott teli kosarakat számolták, fizették. A német munkások gyakran az ő részüket is az ő kosarába öntötték, hogy így ő többet kapjon.

Mikor mondom: ügyes propaganda az egész. Azokat [a] német munkásokat biztos külön fizetik – nagyot kacag: hát persze, de erre ők nem gondolnak.

Sort kerít olykor a nagy fizetésre, v. földbirtokra is. Az volna a helyes, ha mindenki azt, amire neki nincs szüksége, felajánlaná a köznek. Gyakran felmerül azonban kifakadásai közt „miért nem én?”.

A papoknak minek a földbirtok, mikor kapnak fizetést. Nekik is van elég, amikor azonban csinálni kell valamit, pl. templomjavítás, mégis mindig a híveknél gyűjtenek rá. Papjaik iránt egyébként nem ellenséges, ő is, felesége is dicséri a halasi kath. papokat. A plébánost, mikor az elmúlt évben, e részen személyesen gyűjtött, ő maga kísérte el; s maga is 100 P-t adott a tpl. átalakítására.

A kocsisa megbetegedett még régebben, 1 ér szakadt meg a lábában, akkor kezelte is – jobban lett; nemrégiben azonban másnál dolgozott; ismét rosszul lett: nem tud dolgozni panaszkozik ő is, anyja is, hogy vért hány. Ezt azonban

nem hiszi el neki. Kérdem, nem vizsgálhatja meg az orvossal? Nem nekem dolgozott – feleli –, mikor rosszul lett; nem törődöm a bajával.

A cselédeivel jó viszonyban van, dolgozak, nem irigylik az ő földjét, de megérti ő a nincstelenségük miatti elkeseredettségüket. Ha azt mondanám nekik – [olvashatatlan szó – G. P.] – ellenség közeledtekor – jertek fogjatok fegyvert –, azt válaszolnák egész biztos „ha akarja gazduram, védje meg a földjét maga” igazuk van – teszi hozzá – kicsit elgondolkodva.

Maga nem igen dolgozik, de jelen van minden munkánál, s ha csak egy fa árnyékából is – hová ledült –, de mindig felügyel a munka lefolyására.

Az asszony vallásos; csodákban erősen hisz (ami nem babona ám, sem nem kuruzslás – mondja) nekem is többször ajánlja, hogy olvassam el a lourdesi csodáról szóló kis könyvet – mert igen szép. Asztaltáncoltatásban ugyancsak hisz, fel is hoz több példát. Csütörtök este szerencsém volt kipróbálni. Az egyik részesük mondta, hogy ő már részt vett ilyeneken. Vállalkozott most is. Nem sikerült.

Halász D. Mariska a legidősebb lány, kb. 16 éves; 4 polgárit végzett, az elemit s az első 2-t is benn a városban. A két utolsót azonban magánúton, hogy itthon lehessen a tanyán. A 3. osztályt egyedül vette át, a 4.-et azonban már a balotai tanító segítségével. Szeretett volna még tanulni, tanítónő, majd pedig orvos akart lenni, elmaradt mindkettő, mert szülei úgy gondolták – úgysem kapna állást. Nemrégiben varrni tanult; nem fejezte azonban be a 10 hónapos tanfolyamot, mivel szükség volt a tanyán a munkájára. Hol kanász, hol meg gulyás; kedve azonban nem igen van hozzá. Cimbalmozni elég szépen tud, magától tanult meg, olykor édesapja kíséri hegedűn, jelenleg nincsenek húrok, de az nem játszik oly jól. Régi magyar nóták után hiába érdeklődöm nála, tudása szinte kizárólag rádióban hallott vagy moziban tanult dalokra terjed ki. (Ezek sem magyar dalok természetesen!)

Édesapja még tud néhány régi szép magyar nótát. Az asszony énekelget is egy alkalommal, de mind a szöveget, mind a dallamot nagy nehézséggel tudja csak emlékezetébe idézni.

A háznál könyv alig van; a legnagyobb nehézségbe kerül, hogy néhány kv.-t hozzanak elő. Ezek:

1. a lourdesi csodák története
 2. Csobánkai Mária kutacska kegyhely rövid tört.e, 1933 (kv.t a kegyhely vezetői küldték zét csekklap melléklésével)
 3. Bold. Szív Társ. Szabályai. Pest, 1858. Bucsánszky Alajos kiad.
 4. Jézus szíve ájtatosság, Pest 1886? (Az utóbbi két könyv az asszony édesanyja tul. volt; aki fenti társ.nak tagja volt.)
 5. Örök imádás misekv.
 6. Új Szövetség. (Szt. Istv. Társ. K.)
 7. i. óra az Oltári szentség előtt, 1820?
 - 8–10. 3 drb. 10-f[orint]-os regény, világvárosi rengetegek.
- Ez minden!

3. Ábrahám Benő (EA 7673, 20–26. oldal)

Július 9., vasárnap

Készülődés az útra. Előző este mindenkit beosztottak egy tanyára. Én pl. Fehértóra megyek Gyenizse Mátyásékhoz. 91 hold földje van, amint azt a városházán megmutatták.

Kinn tudtam meg, hogy ehhez még 70 hold bérlet járul. Bérelni azért szoktak, mert 26 hold gyümölcsösük van, s így nem tudnak elég gabonát termelni. A bérletben azonban, amint később Tóth Lenkétől megtudtam hanyagok. Elválták, hogy mindent elintéznek, az aratást is, és már régen le kellett volna aratni, de még most is ott van. Kipereg a szem. Tóth Kisasszony nem is adja tovább nekik a bérletet.

Általában már az egész környéken kész az aratás. Sok helyen be is takarították gabonát, sőt néhol már csépelnek is. Az idén általában minden sokkal korábban érett meg.

Július 10–11., hétfő és kedd

Az előző nap este nem valami meleg fogadtatásban részesültem. Az öregek voltak ui. otthon, azok pedig nem tudtak róla, hogy megyek. Bizony nehéz volt a kezdet. Kinn aludtam a háza alatt, jöttek a szúnyogok, mint a sárkány, de én nem zavartattam magamat, aludtam, míg föl nem keltek, hogy kimenjünk kapálni.

Első napon a gyümölcsösben szedtük ki a gazból a fiatal oltványokat. Miközben a tarack mély gyökerét ástuk ki, megtudtam, hogy idős Gy. Mátyás bácsi apja bérlő volt. Göbolyjárásan a Pázsit Sándor-féle tanyát bírta 340 holddal, és kb. 300 birkával. Amikor lejárt a bérlet, egy másik embőr ráígért, s így ő elmaradt. Nem volt más hátra, hazament Balotára az ő kis tanyájára, és maga ura lett.

Fehértóra már mostani Mátyás gazda 1898-ban került házasság révén. Bíró Klárát vette el feleségül, akinek még 2 fitestvére maradt. A birtokot megosztották és a Gyenizse tanyáról, amely innen mintegy fél óra járás és ahol csak kis ház, ún. putri van (innen a csúf nevük is putris Gyenizse), idejöttek lakni a Bíró tanyára is, a másik Bíró fiú épített közvetlen egy másik tanyát ezután nem sokára, mikor ő is megnősült. A 3. Bíró fiú az Imre pedig Halasra ment lakni. Így a Gyenizse tanya az ún. „Pincehegyen” már a központban volt.

Itt történt meg, hogy mikor a ház előtti eperfát kidöntötték, csontvázat találtak, mely még a Bíró Sándornál is nagyobb volt. (Hatalmas szál ember.) Egyszer meg elverték a lábukat a ház előtt valamiben. Azt gondolták, hogy karó, és mindig, mikor kifújta a szél a homokot mellőle, a hasának vélt dolgot visszaverték a földbe. Mikor aztán kiskertnek megfordították a földet, kisült, hogy embercsont. Olyan erős alsólábszár, hogy lónak sincs különb. Találtak még többször csontot. Sőt, még aranypénzt és ezüstsarkantyút is. (!) Ezt azonban nem mutatták meg...

Ezeknek háttere az, hogy ott valamikor juhászok laktak. A juhászok pedig jóban voltak a betyárokkal. Különben nem is élhettek volna meg. Nem volt akkor még erre felé se tanya, se semmi. Itt ezen a hegyen (túlzás: kis homokbucka

az egész Ábr.) azonban juhász kunyhó állt. Mellette egy pince (innen a neve Pincehegy), melybe hosszan 5 méter mélyre jutott az ember, ott lépcsőn le lehetett menni a kúthoz. A kútból ittak a juhászokon és az arra vetődő betyárokon kívül még a környékeliek is. Jó vize miatt az öreg Kolozsvári a mostaniak nagypája idejárt 2-3 km-ről vízért. Fölpakolta a hordókat és állítólag vizet vitt. Szerintük nem hiába jött ide, itt „gazdúhatott” az mög. Azóta ezt, beomlott már, de be is temették. Azt mondják, érdemes lenne kiásni: sok mindent lehet ott találni. A betyárok odarejtettek mindent. Az ő édesapja, aki először jött ki tanyára, az is adott a betyároknak abrakot, ezt-azt, mert azokkal jóba költött lenni... különben régen rossz vót...

A mostani gazda Gy. Imre 39 éves. „M. Ki. Növényvédelmi Helyi Megbízott” nőtlen. Nem nőszült meg, mert „kitót” vele az állam. Engöm a bíróságon föl akartak akasztani, neköm nem köll a gyerök, ha nem böcsülök meg a magyar embört akkor ne is legyön magja se.

Miért? Hát mit csináltak magával?

Úgy vót az, hogy a Horvát Veróval jegybe jártunk már: oszt mik odamék egyszer hozzájuk, hát rajtakaptam, amint a kocsisal vót. Máskor pedig a későbbi kocsisal kaptam rajta. Van aztán egy sofőr ismerősöm, aki gyün hozzám, hogy ez a Horvát lány, aki az én jegyösöm, nem valami jó lány, mert őt megállította az országúton is, Jánoshalma előtt ő is elvégezte vele a dolgát... Hát ilyen lányt vegyek én el. Megcsinálta azt is, hogy kiment az ablakon, elment a lakodalomba hívatlanul, és ott minden legény körösztülmént rajta. Ilyen lány neköm nem köll.

Egy este pedig mikor nála voltam, kikísért, oszt el akart kísérni a tanyára. Mondtam, hogy ne gyűjjön, de erősködött és meg nem engedtem. Gyütt tízórás vonat, szaladt neki a tötésnek, oszt azt mondta, hogy hónap menjek a temetésire. Én meg megijedtem, hátha rám fogja az apja, hogy én dobtam a vonat alá, oszt még bepöröl. Hát így inkább elengedtem, hogy gyűjjön el én hozzám. Ott is aludt egy éjjel, de másnap már az apja szaladt a rendőrségre, hogy megszőköttem a lányát. De. du. már [itt véget ér a napló és a beírások a gyűjtőfüzetbe – G. P.]

4. Márkus István (EA 14253, 41–51. oldal)²⁶

Júl. 9–13.

Kiköltöztünk a tanyákra. Gönczi Benőhöz kerültem. Gönczi Benő 120 holdas homoki gazda a Bácskából került fel Pacsér községbe. Az anyja idevalósi volt, az után örökölt 60 holdat, a bátyja jussát, a másik 60 holdat meg megvette a bátyjától. Szorgalmas, derék, vendégszerető emberek. A felesége is idevaló halasra. Két kislányuk van. Az idősebbik most megy polgáriba, a fiatalabbik harmadik elemibe.

²⁶ Ez a gyűjtőfüzet, ami külsejében, tartalmában ugyanolyan, mint a többi, Mády Zoltán hagyatékával került a Néprajzi Múzeumba 1986-ban.

A 120 hold a következőképpen oszlik meg művelési ágak szerint: 30 hold a szántó (28 holdra rozsot, 2 holdon búzát termelnek. Búzának mindig a „lelke földet” hagyják, amelyet jól megtrágyáznak. A búzát csak kalácsnak termelik, még így is venniük kell hozzá), 48 hold legelő, 30 hold erdő, 4 hold szőlő és gyümölcsös. A többi a tanya belterülete és a konyhakert.

Állatállományuk: 4 ló és 3 csikó; 18 szarvasmarha; 17 disznó; 53 juh; 112 liba; 100-on felüli baromfi. Az állatokon többet keresnek, mint a földművelésen. A föld átlagos hozama náluk 5-6 mázsa. Bort is természetesen eladásra. A múlt évben 100 hektó körül adtak el, literenként 400 fillérért. A rozstermelés gazdasági hatásairól még később fogok írni.

A tanyán, a főhelyen áll a lakóház, amely teljes kétszobás, konyhás falusi, illetve városi ház, s nemcsak valami kis eldugott kuckó. Az egyik szoba itt is tisztaszoba, amelyben a gyakori vendégek – rokonok – komák szállnak meg. Ők négyen egy szobában laknak, melyben két nagy ágy van csak.

Mindjárt az első nap, az első beszélgetéskor megkezdődött a panaszkodás. Különösen az asszony panaszkodott sokat: nem embernek való ez a munka hajnali háromtól-négytől este kilencig-tízíg. Egy cselédlányuk van, egy béresük (17 éves fiú), egy kisbéresük (8-9 éves gyerek). Különben a napszámosokkal dolgoznak. Ők maguk valóban rengeteget dolgoznak, az asszony meg nem áll egy percre se, csak nagyon meleg napokon alszik ebéd után egy-egy órát. Rengeteg a munka – 120 holdat kell ellátniuk – és kicsi az eredmény: és panasz. Munkásokat alig kapnak. A környéken általában nagy a munkáshiány. Beszéltek nekem Gyenizse Balázsról, aki 30 pár ökréhez mindössze egy bérest kapott. Napszámos, mezőgazdasági munkás messze vidéken alig akad. Inkább csak öttömösi törpe kisbirtokosok, szóval helyhez kötött emberek járnak ki a tanyához dolgozni. Ez a munkáshiány természetes jelenség ma. Következménye annak a különbségnek, mely a feketeföld és a homok, a búza és a rozs között fennáll. Akármennyit is dolgozik ugyanis a munkás a homokon, akármilyen szorgalmasan aratja, hordja, csépli a rozsot, a jövedelme mégis kevesebbet ér, mint a búza vidéken dolgozó munkásé. A mezőgazdasági munkások, részesek és napszámosok, évek, sőt talán évtizedek óta húzódnak el a búzatermő vidékekre.

Pedig a tanyán, különösen már az ilyen 10-120 hold körüli középbirtokon, sok munkaerőre van szükség. Itt télen is állandóan van munka: a szőlővel, fával, náddal stb. A már magas munkabérek is erősen nyomják a gazdát, s talán az ilyen sok munkát igényelő kevés eredményt hozó homoki gazdaság még nehezebben viseli el ezt a nyomást, mint bármely más gazdaságtípus. Nyári munkaidőben hetenként 70-80 pengőt, de néha többet is kifizet a gazda tisztán csak napszámba.

A búza magas ára (19-20 pengő) és a rozs alacsony ára (11-12: gyakorlatilag ugyanis most csak ennyiért tudják eladni) ez a legnagyobb panaszuk. Ők ugyanis kénytelenek búzát venni. A felnőtteknek is, de különösen a gyerekeknek okvetlenül szükségük van arra a változatosságra, melyet az időnkénti búzakarácson nyújt a folytonos rozskenyérvetés között. Évenként 7-8 mázsa búzát vesznek (ők maguk kb. 10 mázsát termelnek a 2 holdon).

Ha azt vizsgáljuk, hogy ez a tanya mennyire tartozik Halashoz, érdekes adatokra bukkanunk. A tanya kb. 20 kilométerre van a várostól, viszont csak három kilométerre Öttömös községtől, és kb. négy kilométerre Pusztamérges községtől. Orvos, állatorvos, patika, [olvashatatlan szó – G. P.] terménykereskedő, vasút (Szegedi Gazd. Vasút) Pusztamérgesen van. Orvos és állatorvos, ha jár, onnét jár ki a balotai tanyákra. Apróbb szükségletüket a mérgespusztai és öttömösi boltokban szerzik be, Balotán is van bolt, szülész nő, szélmalom (árpát őröl). Az én házigazdám ritkán jár be Halasra. Tavasszal, ősszel egy-két hetenként, nyáron még nagyobb időközökben kocsizik be. Ő maga csak anyja részéről halasi, Pacséron nevelkedett és csak 13 éve került ide az anyjától örökölt birtokra. Akkor nősült meg. Felesége halasi. Háza nincsen a városban, mégis ha Halasra megy, azt mondja: hazamegyek. A kislányai egy ismerősüknél laknak télen Halason, s onnét járnak iskolába. De már elhatározták, hogy 8-10 éven belül házat vesznek Halason, lehetőleg úgy, hogy a lányok lakodalma már bent legyen a városban. Általában a várost, bár nincs benne házuk és messze is laknak, otthonuknak tekintik, melyhez tartoznak.

A család első tekintetre is polgáriasultnak látszik. Viseletük teljesen városias, a kislányokat szinte már kisasszonynak tekintik és fésülik. Kérdeztem tőlük, hogy mit akarnak nevelni belőlük: parasztlányt vagy úri lányt? Bizonytalanul felelték, hogy nemigen akarjuk, hogy kisasszony legyen belőlük. De a mód, ahogy bának velük, ahogy beszélnek hozzájuk, ahogy öltöztetik, kényszerítik a két szép és finom eszű kislányt, megmutatja, hogy kisasszonynak szeretnék nevelni, az önkéntelenül annak is nevelik őket.

A népi kultúra és értékrendszer már csak egészen halvány nyomokban él abban a családban. Babonákra, boszorkányhistóriákra emlékeztetnek még úgy, hogy „a régi öregek olyasfélét meséltek és hittek”, de ők már nem hisznek benne. Vallásosságuk bizonyos polgári kételkedésekkel vegyes bizonytalan hit. Templomba nagyon ritkán járnak be, a papokról meglehetősen rossz véleményük van. Azt tartják róluk, hogy becsapják a népet, nem dolgoznak semmit, és azért prédikálnak mennyországról, pokolról, Istenről, „mert ezért fizetik őket”. A meséket és egyéb prózai néphagyományokat lenézik, és nótával együtt gyerekeknek valónak tartják. Pedig mellettük a faluban még él a nóta, és vasárnap este összegyűlnek a legények-lányok a „köves úton” ott járják a táncot nótaszóval. Göncziék a tanyán inkább a cigányzenét és a műdalokat szeretik. Rádiójuk ugyanis van, a férfi nemigen hallgatja, azt mondja, előfordul, hogy hónapokig nem is teszi a fülére a kagylót; az asszony is csak télen ér rá, de akkor, ha ideje van, mindent meghallgat. Csak „az operák és a nagyon unalmas tudományos előadásoknál” teszi le a kagylót. Színdarabot, cigányzenét, nótaestet szeret legjobban hallani.

A rádiónak nevelő hatása csak rossz irányban érvényesül nálunk. Zenei ízlésüket elrontja a rengeteg műdal, hanglemezt. Paraszt voltuk öntudatát nem kapják meg a rádiótól. A rádió eléggé lefelé kezeli a parasztságot, elismeri, mint hasznos dolgozó réteget, ad is neki gazdasági utasításokat, de nem nevelő, nem öntudatosítja egyáltalán. Sőt: állandóan a középosztályi, sőt kispolgári kultúrárt

tukmálja rá a polgárosodni vágyó, rádiót hallgató parasztságra. Megkérdeztem a gazdát, hallgatja-e a rádió gazdasági szakelőadásait? Azt felelte, hogy kezdetben egyszer-kétszer meghallgatta: volt közte jó is, de azt már ő úgyis tudta előbb, de volt egy sereg marhaság, ami csak papíron vált be. Példaképpen elmesélte, hogy a belügyminisztérium tyúkfarmot és tojástenyészetet rendezett be itt valahol a környéken. Papíron minden gyönyörűen haladt, szakelőadók és gazdasági tanácsosok vezették az üzemet, s végül minden tojás, amelyet 6 fillérért tudtak csak értékesíteni, kerek 1 pengőbe került az államnak. Az ilyen példa persze azt az általános meggyőződést oltja belé a többiekbe is, hogy a felülről jövő gazdasági oktatás vagy rossz, vagy legalábbis fölösleges.

A Friss Újságot olvassák, de heteként csak egyszer-kétszer vesznek, ha bemennek a közeli Öttömösbe. Olyankor férfi is, az asszony is végigolvassák, mindegy nekik tulajdonképpen, hogy mikori az újság, az események csak, mint érdekességek fogják meg őket, nem fontos, hogy mikor történtek. A politika ezt a gazdát nemigen érdekli. Csak a rá vonatkozó gazdasági és szociális intézkedéseket veszi figyelembe, a többi neki teljesen mindegy. Az újságnak voltaképpen csak annyi hatása van, hogy általában tájékozódnak a világ eseményei felől. Nevelést nem is várhatunk a Friss Újságtól, és a többi hasonló szellemű riportlaptól.

A balotai első számú tanyai iskolában van népkönyvtár. Kb. 300 kötetre rúg. A tanító szerint a könyvtár látogatottsága nagy, telenként kb. 2000 könyvet vesznek ki és olvassák el a környékbeli tanyásgazdák. Göncziék kb. öt kilométerre esnek az iskolától, ők nem látogatják a könyvtárt. Általában könyvet nemigen olvasnak. Azt mondják, nem érnek rá télen sem.

Öttömösön van gazdakör is, amelyet a tanyai gazdák közül is látogat néhány téli napokon. Kérdeztem Gönczit, miért nem tagja a gazdakörnek? Azt felelte, hogy nem éri meg a fáradságot, hogy az ember télen, abba a kutya hidegben bemenjen Öttömösbe, hogy aztán „télen is annyi a munka ezen az átkozott tanyán, hogy az ember örül, ha estefelé bemehet a meleg szobába, s ott újságot olvas, beszélget, vagy néha rádiót hallgat”.

5. Zongor György (EA 7675, 38–44. oldal)

Látogatás Csonka bácsi tanyáján

1835-ben épült. Nagyapa építette, apáról fiúra szállt. Azelőtt a városban laktak. A tanya felépítése után megtartották a városi házat. Rendszerint az öregek laktak bent, míg a fiatalok kint laknak a tanyán. Érdekes, hogy kint a tanyán még senki sem halt meg a cseléd tagjai közül. A gyermekek is a városi házból járnak iskolába, ha a tanyai iskola távolabb esik. A városi ház csak lakásra szolgál, gazdasági épület nincs, csupán egy kis istálló, hogy mikor a városba jönnek, a lovakat beköthessék.

Csonka tanya 75 kat. holdból áll. 2 családot tart el. Valamikor a nagyapa idejében nagyobb volt, de osztással kisebbedett. A 75 holdon termelnek búzát,

rozsot, árpát, zabot, burgonyát, kukoricát, kölest, herét, szőlő is van benne és maga a tanya. E 75 holdból művelési ágak szerint:

szántó	34 kat. hold ebből 21 hold kalászos, a kukorica harmados vagy feles
legelő	14 „
kaszáló	15 „
vízállásos	7 „
facsemete	4 „
szőlő	1000 négyzetöl, gyümölcsössel

Az egész 75 holdból fekete föld 4 hold, a többi homokos talaj. Holdanként 7-8 q²⁷ búza vagy rozs terem. A homok csak akkor terem, ha a tavasz esős-nedves. Máskülönbén kiszárad, megsül a növényzet. Trágyáz 4 évenként és műtrágyát nem használ. Egyszer használt, nem vált be.

Ehhez a birtokhoz az állatállomány a következő képen alakul:

ló	4 db
szarvasmarha	16 „ ebből tejelő állat 5 db
anyadisznó	1 „
süldő	8 „
kismalac	6 „
birka	5 „

A marhaállomány vegyes, nem fajtiszta vörös-tarka keverék. Gazdasági gépe kevés van. Azt mondja, nincs pénze. Csak akkor vásárol valamit, ha már megvan rá a pénze. Költségvetést nem csinál, csak azt tudja, hogy nincs pénze. A hiteltől irtózik, mert azt vissza is kell fizetni. A szőlője nem nagy, el van hanyagolva. A kivezett tőkéket nem pótolta, az őszibarackfáit ellepte a tetű, nem permetezte. Az almafái gyönyörűek. Neki inkább kifizetődne őszibarack helyett almát termesztetni. Erre még nem jött rá. Általában nem szeret olyasmivel foglalkozni, ami vesződséggel jár, ha tízszer annyit jövedelmez is. A tanya áll egy lakóházból és az udvart három oldalról körülvevő melléképületekből. 2 szoba, középen a konyhával, gerendás, boglyas kemencével.

Tagja a városi gazdakörnek. Magának is szép könyvtára van. Többek között gazdasági lexikona van, Tolnai világtörténete, megtalálható A kis Lord, Copperfil D. stb.

A cselédsége 3 főből áll:

lovászbéres	350: P évi	fizetésért és koszt
juhászlegény	19: P havi	„ „
leánycseléd	10: P „	„ „

²⁷ Mázsá.

A tanya és a hozzátartozó birtok évi adója 487 P. Ezenkívül 21 P egyházi, 12 P boradó, 2.50 P kéményseprési díj; a városi ház után 10.50 P, kutyaadó 2 [P] Javításokra évente költ 25–40 P-öt. Évenként vág 5 hízott malacot 8 q súlyban. Az aratóknak fizet 11-ed részt, 3 kg szalonnát, 1 kg sót, és krumplit, amennyi kell. A cséplőrész 8–4%, aszerint, hogy mikor csépel, az idény elején, vagy pedig a végén. A napszám nyári időben 50 kg rozs, vagy 25 kg búza.

Csikós Sándor 86 éves gazdálkodó, három gyermekével közös háztartásban él. Családunk nincs. A fiúk nem házasodtak meg, a leány sem ment férjhez. A legöregebb fiú, Antal gyomorbeteg, az életet már megunta, semmi törekvés, hiszen látja maga is, hogy nincs miért dolgozni.

A birtokuk 2 részben van. Az első rész, amelyben ma laknak, 280 kat. hold. A másik része a birtoknak Göböljárásban van 33 kat. hold. Az első részből, vagyis a 280 holdból csupán 70 hold szántó, a többi legelő, nádas terület. 140 hold terméketlen, homokbucka, 30 hold (rét) nádas, 40 hold legelő. Általában véve, homok az egész fekete föld nincs semmin sem. Ezen a birtokon 6 pár ökör, 5 ló, 25 szarvasmarha, 280 birka tenyészik.

Nem tetszik nekik semmi sem a világon. Irigylük, vagy talán fáj nekik, hogy a kocsis új kerékpárt vásárolt. Azelőtt inkább birkát, vagy tehéntartást kért, most csak készpénz kell neki. Nem szereti, hogy leventébe kell a kocsisnak járni, mivel az, ott a munkátlanságot tanulja. Forma kell neki, mondja, de itthon nem akar dolgozni. Haragszik a gazdasági iskolára, mert ott csak számárságot tanulnak. A múlt évben volt kint náluk egy gazdasági felügyelő, még az új ekét sem tudta beállítani. Akkor mit tanulnak ott?

A zsidó terjeszkedésről érdekes megállapítása van, ami teljesen fedi a helyzetet. A múlt század vége felé, mikor a pénzhitelintézetek nálunk fellendültek, a magyar ember nem mert bizalommal fordulni hozzájuk. Inkább, ha pénzre volt szüksége, elment akkor a zsidóhoz, aki legjobban tudott a nyelven beszélni, és tőle kért kölcsön. A zsidóság kihasználta a parasztság ezen gyöngéjét, és a földjeire korlátlanul adott. Mondani sem kell, hogy két vagy háromszor olyan drágán, mint a bank adott volna. A zsidó hitelező várt, mint a pók. Mikor látta, hogy az adós nem tud fizetni, könyörtelenül betáblázta a pénzt, és a föld így a kezére jutott.

6. Dr. Szabó László (EA 7674, 42–57. oldal)

Tanyai kiszállás. Júl. 9–14.

Fehértó, 134 sz. özv. Gyenizse Józsefné tanyája

A tanya tulajdonosa özv. Gyenizse Józsefné, a férje a háborúban esett el. Három fia van, a legidősebb 30, a legfiatalabb 26 éves. Anyjukkal együtt laknak és együtt gazdálkodnak. Még egyik sem nősült meg, próbáltam ebbe az irányban érdeklődni, de kitérő választ kaptam.

Jómódú, erősen polgáriasodott család. Rádiójuk, fényképezőgépük, 800 holdon vadászterületük van, berendezkedésük (bútorzatuk), életmódjuk is a polgárosodás jeleit árulja el.

Fehértói birtokuk, melyen kint voltam néhány napig, eredetileg a Péter családé volt. A Péter familia gazdag, előkelő halasi család volt valamikor, ma már kihalt. A Péterektől örökölték a birtokot Szuperék, egy Szuper lány férjhez ment a Koctek nevű cseh származású katonatiszthez, a birtokot ezektől vette meg a nagypapa, id. Gyenizse József 1910-ben. Id. Gyenizse Józsefnek eredetileg is volt valami vagyona, de ezt eladta, s kapott pénzt bérletbe fordította. Mint bérlő vagyont gyűjtött, s úgy vette meg a 200 holdas fehértói birtokot. Az öreg Gyenizsének két fia volt, ők egyenlő részben örökölték a birtokot, az egyik volt a háziasszonyomnak hősi halált halt férje.

Állítólag valamikor három Gyenizse család jött Halasra, tehát nem kun eredetűek. Nevüket eredetileg Gyenizsnek mondták. Később a családból további ágakra oszlottak, ma is sok Gyenizse él Halason, valamennyien birtokosok vagy legalábbis birtokos családból származnak, s reformátusok.

Özv. Gyenizse Józsefnének és fiainak 100 hold saját földjük van, emellett 200 hold bérlet. Állatállományuk: 170 sertés, 30 marha, 9 ló, 7 csikó (ezeket eladásra nevelik), 60 birka. Földjükből csak 48 hold szántóföld, a 200 holdas bérletből mindössze 75 hold, a többi erdő, legelő. Fő termények: rozs 50-60 holdon, tengeri 30 holdon, búza 5-6 holdon, burgonya 5 holdon átlagban. Van még 5 holdas szőlőjük gyümölcsfákkal, és ezenkívül 2 holdas gyümölcsös a tanyai házuk előtt. Hármás vetésforgóval gazdálkodnak. Jelenleg 6 hold erdő-sítés alatt áll. Terményt igen keveset adnak el, a felesleget feletetik az állatokkal és azokat adják el, így jobban tudják értékesíteni a terményeiket. 3 baromfi kertészkük van, ezek felesbe dolgoznak, pulykát, libát, csirkét tenyésztenek. Nagyon sok baromfi elpusztul, állatorvoshoz nem mennek, mondván, hogy a baromfin úgysem tud segíteni, de ha nagyobb állat megbetegszik, azonnal hívnak állatorvost s a disznókat állandóan oltják. Cselédségük: 2 kocsis, 2 gulyás, 1 kanász, 1 juhász, 1 libapásztor. Szántáskor 1 hónapos munkást fogadnak még. Cselédek mind bentkosztosak, a kocsisok évi 360 P-t, a gulyás, kanász 300 P-t kapnak. Aratók 11-ed részt kapnak, ezenkívül lisztet, szalonnát, sót, 1 lánc 1/3-ra kukoricaföldet. Napszám 2.50 P és koszt.

Mivel sok állatjuk van, zöldtakarmányt is termelnek. Amint említettem 800 holdas vadászterületük van, a lőtt vadat a Schneider-cégnek adják el. Gyapjút és más terményt általában a Futura útján értékesítik, ez többet fizet, mint a zsidó kereskedők. A Schneiderrel elégedetlenek, szívesen mennek Jánosalmára, ahol nagyobb a piac, 10–15 kereskedő is van, és így természetszerűleg magasabb árak alakulnak ki. Semmi javulást nem tapasztalnak, mióta a Hangya átvette a Schneider-céget.

A városban is van házuk, ott lakik a nagyanyjuk. Minden héten mennek a városba, de estére visszatérnek, ők már állandóan kint élnek a tanyán, nem is érzik magukat jól a városban.

1200 P adót fizetnek összesen, sokallják, kb. 400 P adóhátralékuk van.

Detektoros rádiójuk van, szeretik hallgatni, főleg télen érnek rá. Műsor-számok, melyek legjobban érdeklik őket: időjárás-jelentés, hírek, színdarabok, gazdasági előadások, asszonyok tanácsadója. Könyvük kevés van, főleg olcsó ponyvaregények, a füzesi Népkönyvtár tagjai, innen és városi ismerőseiktől szereznek jobb könyveket. A Függetlenséget és Halasi Hírlapot járatták, meg veszik még a Rádió Újságot is.

Költségvetést nem készítenek, mikor még nagyapjuk gazdálkodott a bevételeikről és kiadásairól rendszeres könyvet vezetett, de ők már nem. Felírják azonban a cselédek adatait, bérét, a fizetés időpontját és összegét, valamint a különböző terményekből az évi termést. Pontos jövedelmüket nem tudják, a kalkulációt nem tartják szükségesnek.

Szorgalmas dolgos emberek, mégis birtokuk csak annyi jövedelmet hoz, hogy élni tudnak belőle. Megtakarítani vagy éppen újabb vagyont szerezni a mai viszonyok között nem tudnak.

A fentebbiekben annak a családnak a gazdasági, szociális és kulturális viszonyait vázoltam röviden, amelyiknél laktam. A következőkben tanyai tartózkodásunk alatt szerzett egyéb tapasztalatokat és értesüléseket közlöm, külön-külön csoportosítva őket erkölcsi, kulturális, gazdasági és szociális szempont szerint.

I. Több helyen tapasztaltuk, sokan panaszkodtak a városban és a tanyán egyaránt, hogy a felnőtt gyermekek milyen kíméletlenül és durván bánnak elaggott szüleikkel, nem támogatják őket, sokszor haragba vannak, előfordul, hogy az ugyanabban a városban lakó gyerek évszámra nem látogatja meg szülőit.

Sok asszony rátarti, goromba a férjével, általában azonban a férfiak gorombábbak, különösen, ha isznak.

Általános a panasz a gazdák zsugorisága, pénzéhsége ellen a munkások részéről, a gazdák viszont a munkásokat szidják és magas bérek miatt panaszkodnak.

A gyerekek igen korán, 12-13 éves korukban kezdik meg a nemi életet, ebből a szempontból veszedelmes az ismétlődő iskolai együttoktatás és a csemetékertészet a fehértói erdő mellett, ahol fiúk-lányok együtt dolgoznak.

A családban vallásos nevelés általában nincs, a gyerekek, mikor az iskolába felkerülnek, nem tudnak imádkozni, katolikusok még keresztet sem tudnak vetni.

II. A füzesi iskolában van Füzespusztai Népkönyvtár Egyesület 500 kötetes könyvtára. Az egyesület 1906-ban alakult, jelenleg 46 fizető tagja van. A könyvtárban kb. 100 gazdasági tárgyú könyv van, ezeket azonban nem olvassák. Évi forgalom 500-600 kötet. Legolvasottabb írók: Mikszáth, Gárdonyi, Jókai. Szeretik a történeti regényeket.

Az 1937/38. évben 10 népművelési előadás volt a füzesi iskolában, történelmi, technikai, gazdasági stb. tárgyú, énekkel és zenével fűszerezve. Az előadásokon a hallgatók száma 50-120 között váltakozott. Vetítettképes előadás 20 volt, 100-150 résztvevővel. Évente 1 műkedvelő előadást tartanak, 30-35 szereplővel. Ezekon kívül volt nóta-, jellemképző-, zene-, számolás-mérés-, elsősegély-nyújtási tanfolyam.

A füzesi iskolának átlag 120 növendéke van. Két tanerő működik, az egyik a I–II. osztályosokat, a másik a IV–VIII. osztályosokat tanítja. Az iskolakerület pénzzel nem büntetheti, hanem más módon, figyelmeztetéssel, esetleg elővezetéssel biztosítja az iskola látogatását.

A tanyai tanítók a tanítói, népművelési feladatokon kívül bizonyos közigazgatási teendőket is végeznek: marhaleveleket állítanak ki, szabályrendeleteket hirdetnek ki, az iskola a tanyai levélkézbesítés központja is.

A fehértói iskolába 118 gyerek jár, 62 fiú, 56 lány, ezenkívül vannak az ismétlőiskolások. Itt is két tanerő van, az egyik az I–II. osztályt, a másik a III–IV. osztályt tanítja. Legtávolabbról 65 km-ről jár egy gyerek.

III. A környék napszamosai télen a fehértói erdőben kapnak munkát. Favágásért színfából $\frac{1}{4}$ részt, gyökérből és tuskóból $\frac{1}{2}$ részt kapnak. Az átlagos napszám 2.50–3 P kosztal együtt aratáskor, kukoricakapáláskor ugyanannyi, de koszt nélkül.

Több munkás úgy nyilatkozott a földreformról, hogy ők nem akarnak földet, mivel nincs tőkéjük, amit befektethetnének, hanem szívesebben dolgoznak napszámba, de adjanak olyan bért, amelyből tisztességesen meg tudnak élni.

IV. Fehértói puszta délnyugati részén, közvetlen Bács-Bodrog megye határán vannak az ún. Dudoli-parcellák. A terület tulajdonosa Fero D. (Dudoli) Imre volt, aki a földet 1902–6-ig parcellázta. $\frac{1}{2}$ –6 holdig terjedő parcellák vannak, 80–120 koronába került 1 hold föld. A kis parcellák piactól-várostól távol csak igen szűkös megélhetést biztosítanak tulajdonosaiknak, úgyhogy majdnem mindenki napszámba is jár. Igen sok gyerek van, 4–5–6 családonként, a fiatalabbaknál azonban már van egyke, sőt egyse is. A lakosok többsége bácskai eredetű, de vannak halasiak is. A gyerekek is járnak munkába, leginkább a fehértói csemeteiskolába, 1.40 P napszámot kapnak. Asszonyoknak 2 P a napszám, napfölkeltétől napnyugtáig. Orvos Halason van (városi), pedig Jánoshalma sokkal közelebb van.

Nagyon szegények az emberek, az a szerencse, hogy télen is van munka az erdőben. Összesen kb. 100 gyerek van a telepen, Fehértón járnak iskolába, tovább egy se tanul. A gyerekek piszkosak, rongyosak, gondozatlanok, a szülők nem érnek rá velük törődni. Általános a nagy szegénység, kicsinyek és szűkek a házak. Az emberek elhagyták, elesettek távol a várostól, senki sem törődik velük.

A munkások elégedetlenek az öregségi biztosítással, azt mondják, hogy sokkal többet fizetnek, mint amennyit visszakapnak, meg aztán közülük csak igen kevés éri meg a 65. évét.

Igen nagy a csecsemő- és gyermekhalandóság. Több olyan családról tudunk, ahol 6–7 gyermekből csak 1–2 él.

A munkások sokat panaszkodnak a gazdák fősvénységére. Az átlagos munkásellátás a következő: reggelire kapnak kenyeret és kb. 10 dkg szalonnát. Ebédre alma, krumpli vagy száraztésztalevés, hetenként 1–2 szer húst. Uzsonna: kenyér, szalonna, vacsora: lebbencs- vagy krumplileves. Éles a társadalmi elkülönülés gazda és munkás között, 5–10 holdas gazda nem ül le a munkásaival egy asztalhoz.

Mivel hatósági orvos csak a városban van, sokszor előfordul, hogy ragályos beteg gyereket vonaton szállítják, és úgy terjesztik a betegséget.

A fehértói iskolába jan. 1-jétől júniusig 64 gyerek kapott napi 3 dl tejet, cukrot 10 gyerek. Tejsegélyben részesült még 14 hat éven aluli gyermek.

Kiss Mihálynak 11 hold földje, 4000 P adóssága van. Védett birtokos. Évi 200 P kamatot, 150 P adót kellene fizetnie. Földje gyenge homok, csak rozstot terem (kb. 22 q), van is gyümölcsöse és szőlője is. A földért évi 2½ q rozstot kell adni az anyósának. Cséplésért 2 q-t fizet, vetni kell 4½ q. 15 q kellene a család kenyér- és lisztszükségletére. Vele lakik fia és menyé is. 38 hónapig volt a harctéren, reumás, erősebb munkát nem tud végezni. 20 q tengerije is terem, ezt megesszik a disznók és baromfik. Adót és kamatot nem tud fizetni. Nincs lova, ezért kénytelen kölcsönkérni, ezért 18 napig kell dolgoznia (1 napi lóhasználatért 3 napot). Gyümölcsét ló hiányában nem tudja bevinni a városba, testvére is csak pénzért szállítja be a gyümölcsöt. Nem tud pálinkát főzetni a sok gyümölcsből, nincs hozzá pénze. A felesége vesebajos. Volt rádiójuk, de nem tudták fizetni. A termést még kint a mezőn lefoglalta az idén a végrehajtó.

7. Molnár József (EA 7658, 74–96. oldal)

Tanyai napló, 1939. július 9.

Délelőtt 11 órakor indultam ki Csontos János 191 holdas gazdával kocsin a Bogárdó dűlőben lévő tanyájára, a Szász Károly u. 9. számú ház udvaráról. Széles, kerek arcú, fehér hajú és bajuszú, köpcös 66 éves kun férfi. Piros, egészséges ember, aki erőben és munkabírással dolgozik és vezeti gazdaságát. Út közben a mai élet nehézségeiről beszélgettünk. Nagyon sok panasza van az ellen, hogy a munkabéretet a gazdák teherbírásán felül emelte a kormány. Szerinte ez még egy évig tartható, de azután nem. A munkabér koszton kívül öt napra 1:20 q búza. Így dolgozva az egész terményét elosztogathatja a gazda. A búzaár magas volta nekik nem jelent semmit, mert a rozsos termékeknek mind az ára nagyon magas. Másik panasza, hogy a hatóságok elkapatták a munkásokat a segélyekkel, és most már nem akar dolgozni a nép, várja a segélyt. Ő sem kap munkást. 1904 év óta gazdálkodik, de az még nem történt meg vele, hogy kocsisa ne lett volna, s most nem kap. Éppen most fogadott egyet, de csak egy hét múlva áll be.

12 km-re van a Debeák-Szarkás 1/a sz. tanya a várostól. Itt jó, padlószobájú (2 szoba, konyha, nyári konyha melléképületes), nagy udvari ház van. Az udvaron rengeteg tyúk, csirke, pulyka, liba, keresi a nagy eperfákról potyogó epert.

A hangulat nem meglepő. A ház előtti nyitott tornácon hatalmas kosarakban áll felhalmozva a barack és az alma. Nincs ára, s nincs idejük a felhasználására és befőzésére.

A konyhában beteges (epekö, cukorbeteg) felesége és özvegyasszony leányával s annak egyik 6 éves kisfiával él a gazda. Ezenkívül van egy Mátyás nevű ember

(sánta), aki kocsis helyett a lovakat gondozza, meg egy tehenész, az ügyefogyott János.

Éppen vendég van. Itthon van az egyik leánya (Ilonka) férjével s 7 hónapos kis gyerekekkel.

Ebédhez ültünk. Nagyszerű tyúkhúslevest és csirkepaprikást ettünk. Külön tányérja van mindenkinek. De a végén a paprikát közösen mártogatják a tálból, s a csontot az abroszra köpik vagy az asztal alá lökik. Egy nagy pohárba hoznak vizet frissen s abból egymás után iszunk. A borhoz mindenki külön poharat kapott.

Gyümölcsöt nem szolgáltak fel, pedig mázsaszámra hever mellettünk a kosarakban, azt csak ad hoc eszik, eledelnek nem számít. Ebéd után lepihennek. Szétnéztünk az alatt a ház körül elterülő nagy szőlős és gyümölcsös kertben. Rengeteg a gyümölcs, majd' leszakadnak a fák ágai. Egy fa már ki is tört. Van a kertben kis méhes is, melyben 10 kaptár méh gyűjt.

Délután beszélgetés, sok panasz a megélés nyomorúságos terhe ellen. Kását daráltak a csirkéknek. Megnéztem a disznók (13) etetését. Rozsliszttel kevert almát adtak nekik, melyben vágott répalevelet kevertek. Estére hazahajtották az 5 tehenet a bikával. János [olvashatatlan szó – G. P.] maga végzi a fejést.

Beesteledve elereszték a hamisabb kutyát, s 9 órakor lefeküdtünk. Az egyik (6 éves) fiú unokával aludtam egy bezárt ablakú szobában hatalmas kék cihájú dunna alatt.

U. i. Az öreg gazdának még most is van vagy tíz hektó bora eladó.

Vacsora déli maradék, csirkepaprikás volt. [Betoldva a sor alá – G. P.]

Július 10.

Reggeli kávé után zöldbabot tisztítottam egy óra hosszáig, aztán leszedett baracot segítettem felrakni a cefrébe. 11 óráig eltartott.

A gazdasági udvaron folyik a hordás. Kora reggel elkezdték, s 3 kocsival hordanak. A gazda vején és kocsián kívül segítenek a másik két konyhában lakó tanyai cselédek is.

Hatalmas adag eledelt főznek, olyan sokat is esznek. A munkások reggelire egy tál tejet, beleaprított kenyérrel és fehérszalonnát ettek, amennyi csak jólesett nekik.

Míg a kocsik érkeznek, a kertben gyümölcszedéssel vannak elfoglalva a munkások.

A háziasszonnyal beszélgettem egész délelőtt. Sokat panaszkodott a cselédjére, aki mindig csak kér és előre [olvashatatlan szó – G. P.] a bérét, de a hitelt nem akarja megfizetni. Soha sincs pénzük a cselédeknek, mert elprédálják. Az egyik konyhán lakó cseléd is megházasodott. Elvett egy szegény jányt, de hatalmas lakodalmat csaptak. Felvettek a bankból 100 P-t s eleették-itták. Közben a fiatalasszonynak csak egy nyoszolyát vettek, s nem az egész bútort. A szaporodáshoz az is elég. A második tanyás cselédnek nagy lányai vannak, de nem engedik őket elszegődni, se munkába menni, mert azt rangjukon alulinak tartják. Tengődnek, nem dolgoznak, de a lányok is jobban káromkodnak, mint a bakák.

Van itt a háznál egy kis gyerek, az unoka. Tízéves fiúcska, az özvegyasszony lányának az egyik fia (a lány egy évig volt házas; akkor az urát gyomron rúgta a ló s utána az özvegy ikreket szült. A másik fiút az atyai nagyanyja neveli). A gyerek roppant elkényeztetett és igen ingerült természetű. Ha valami nem sikerül neki, vagy haragszik, szinte fúriává válik. Káromkodik, dühöng, és az anyuka vagy nagyszülei szinte megjegyzés nélkül hallgatják, ha pedig rászólnak, az az én jelenlétemért történik.

Ebédre zöldbaleves volt rántva és kóttes tészta. A levesben feltűnően sok volt a bab, s jól bekanalaztak belőle. A gazda és családja külön ebédelt, a munkások szintén külön. Ugyanazt ették. A túrós bélesen kívül volt még almás is, mákos is. Íze megfelelő és jó.

Uzsonnakor együtt ettem a munkásokkal. Bort ittak egy-egy pohárral, s utána fehér szalonnát ettek, amit előbb jól belemártottak a sós paprikába s kenyérrel együtt vágták. Utána még almát és barackot kaptak, amennyi jólesett.

Délutáni munka előtt a háziak maguk mosogatás után a házigazdával együtt lefeküdtek pihenni. A munkások nem pihentek. Alvás után hullóalmát szeletelünk fel, mely a napon szárad meg, s télen főzve kerül gyümölcsként az asztalra.

A lakás

Első és hátsó szoba van, annak padlói és körben a konyha köves. Nyári konyha egy külön épületben van, ahol van a kemence is. Ma azt is befűtötték, abban sült meg a kalács. Venyigével fűtenek. Az előkelőbbik szobában [olvashatatlan szó – G. P.], melynek az ajtóval szemben levő oldalán van két ablak, benne virágok hervadoznak zárt ablak mögött. A bútorzat: a két ablak közt egy márványtetejű éjjeli-szekrény, fölötte rámatükör. Jobb és bal oldalon a fal mellett két ágy. A bal oldali ágy mellett a falnál két szekrény. Egyik barna színű a másik eperfaszínűre festett. Az alacsonyabbik szekrény tetejére vannak felhajigálva az olvasmányok. Pár cím közülük: Színes regénytár 20 filléres kötetei, Milliók könyve kötetei, Világvárosi Regények füzetek, A Mai Nap Könyvtárából füzetek, Szivárvány mellékletei, Legjobb könyvek füzetek Tolnai regénytárából, Pesti Hírlap Könyvekből, Boldog Élet című (szerk. Gyarmati Béla) folyóirat 1936. évfolyama, 1 db Tolnai Világlapja, 1 ref. Zsoltárkönyv, aztán pár érdekesség: Tolsztoj Lev Luzern című munkája, Moly Tamás fordításában, Móricz Zsigmond: Pacsirtaszó című 1916-ban megjelent könyve, mint az Érdekes Újság melléklete, Eötvös Károly: Házassági viszonytagságok című munkája. A legnagyobb meglepetésre a Beolts Zsolt [sic!] szerkesztette Művészetek Története munka 21 kötete. 51–544. oldalán rontás.

Néhány régi naptár, egy füzet, melyben tésztareceptek vannak feljegyezve s a végén ennek a füzetnek dalok szövege található: Oda van a virágos nyár, Kicsi fehér meszelt szoba. Aztán emlékversek. Találtam továbbá egy füzetes ponyvaregényt is: Katolnay László: Szívek harca munkáját.

Az ajtó melletti falakon fogas van az egyik oldalon, a másikon vaskályha. A kályha és az ágy között egy 4 fiókos szép sublót, tetején fehér ivó pohár, lámpa s virágváza. Az asztal a szoba közepén van négy székkal. A padlón rossz pokrócok

vannak. A szoba ajtaja üveges azon és az ablakokon [olvashatatlan szó – G. P.] féle [olvashatatlan szó – G. P.] függöny van. A falon néhány családi fénykép (esküvői, műkedvelő előadásról, stb.) s egy kis gobelinkép van.

Vasárnaponként a Függetlenséget olvassák.

Érdeklődtem a könyvek után. Az egyik lány, aki tegnap itthon volt, vásárolta, míg itthon lakott. Az itt maradt könyveket most már nem olvassa senki. Az itthon élő özvegyasszony egyáltalában nem olvas. Különben is ilyen alacsony igényűek, abroszról nem is álmodnak, nem is hiányzik nekik. Leteszik a tányért, tálát, kenyeret a pucér asztalra, s úgy esznek. Hát már [olvashatatlan szó – G. P.] a legegyszerűbb (10-15 holdas) családnál sem fordulhat az elő. 200 holdas paraszt gazda nincs a falunkban (Csengele), ha volna, az már főúri életet élne.

Este 6 óra után hirtelen rettenetes szélvihar támadt. Az egész környék porfelhőben úszott. A tengeri táblák csak úgy füstölögtek, ahogy szórta a szél a homokot. Nagyon közelgett az eső, igyekezni kellett a hordással, hogy meg ne ázzon az asztag. Én is segítettem felhányni egy szekér rozsort. Még sem tudtuk befejezni, mert megeredt az eső. Volt nagy panaszkodás, elégedetlenség, hogy csak éppen most ne indult volna meg. A szél rengeteg gyümölcsöt szórt le. Az éretlenebb almát a disznókkal ettették meg.

Megszólítás: A cselédek és munkások Csontos urat egyszerűen János gazdának hívják. Pl. Jöjjön csak ide, János gazda! A feleséget pedig gazdaasszonynak. Pl. Gazdasszony agyon egy kosarat almát szedni. Ők tegeznek a munkásokat és cselédeket. Igen közvetlenül beszélgetnek, de a háziak egy kicsit lenézik a munkásokat, s e fajtának főleg a kommunizmus alatti ténykedését sohasem tudják megbocsátani.

Vacsorára sült csirkehúst ettünk és főtt tésztát, almát.

Egy szobában aludt velem a házigazda veje, Bíró Mihály. Igen hallgatag és csendes paraszt. Amikor lefeküdtünk, s sötét volt, megszólalt, érdeklődött a családi körülményeim után. Ez meglepett. Aztán hosszan, legalább egy jó félórát beszélgettünk, s a világpolitikai helyzet és a háborús esélyek voltak szóban. Igen igényes és higgadt gondolkodású egyén. Mikor Ökörmezőt említette, azonnal elmondta, hogy ott van Huszt, stb. és hogy ott járt a világháború alatt. 1915-ben volt 18 éves és besorozták. Most 42 éves és még várja, hogy ha szükség lesz rá, akkor megye e katonának.

1939. július 11.

A kiszólás a következő szavakkal történik: Tessék reggelizni, tessék ebédelni, tessék vacsorálni. Ha tüsszent az ember „kedves egészségére” kívánják. A szalonát nagyon megpaprikázzák és megsózzák oldalán is és csaknem minden falatot, s úgy eszik.

Sok galambot tartanak, s húsát igen szeretik. Van 25 liba, 7 öreg pulyka. Napi tojástermés 20-25.

Bíró Mihály gazda mondja: Nekem a tojás csak mintha a hátam megé hányám. A szalonát se nagyon szereti, csak a húst, azt megeszi mindig.

De. 9 órakor a Bogárzói iskolában volt csoport-összejövetel. Kijött dr. Györffy István, dr. Tálasi I., dr. Hilschler Zoltán, dr. Kádár László. Egy fiúnak már megjött a behívója.

10 óra után hazajöttem. Barackot puttyongatunk.

Utána: ebéd 1 órakor. Sodorhúsleves felvert galuskával, kölkáposzta sódorhússal.

Baracklekvárfőzés: a leszedett barackot vízből megputtyogtják (kiszedik a magját). Azután rostán áttörik, hogy a [olvashatatlan szó – G. P.] ne kerüljön bele, se a haja. Az áttört híg baracklevet rézüstbe teszik, s katlanon főzik. Az üstben állandóan keverni kell, érdekes keverőfát alkalmaznak [a tárgy le is van rajzolva – G. P.]. 4 órái főzés után kész a lekvár. Mikor megsűrűsödik jól, akkor teszik bele a cukrot. Elkavarják és felfortyanva föl egy keveset s kihűl. Üvegekbe teszik, s lekötik. 24 kilóból főztek s 4 kiló cukrot tettek hozzá. Magam kevertem ki az egészet.

A kis unoka az összes rokonokat keresztapámnak hívja.

Estére tarhonyalevest főztek vacsorára, valami paprikásan.

Az ágynemű rózsaszín és kék cihában van, amelyre erősebb pirossal és kézzel hímeztek motívumokat. Egy párnát láttam, melynek a végibe horgolt csipkebetét van. Az ágytakarók üzletből vásárolt gyári áruk. Az ágyban szalmazsák s azon felül párna pótolja a derékaljat. Paplant nem is láttam, csak dunnát. A tollat nem fosztják meg.

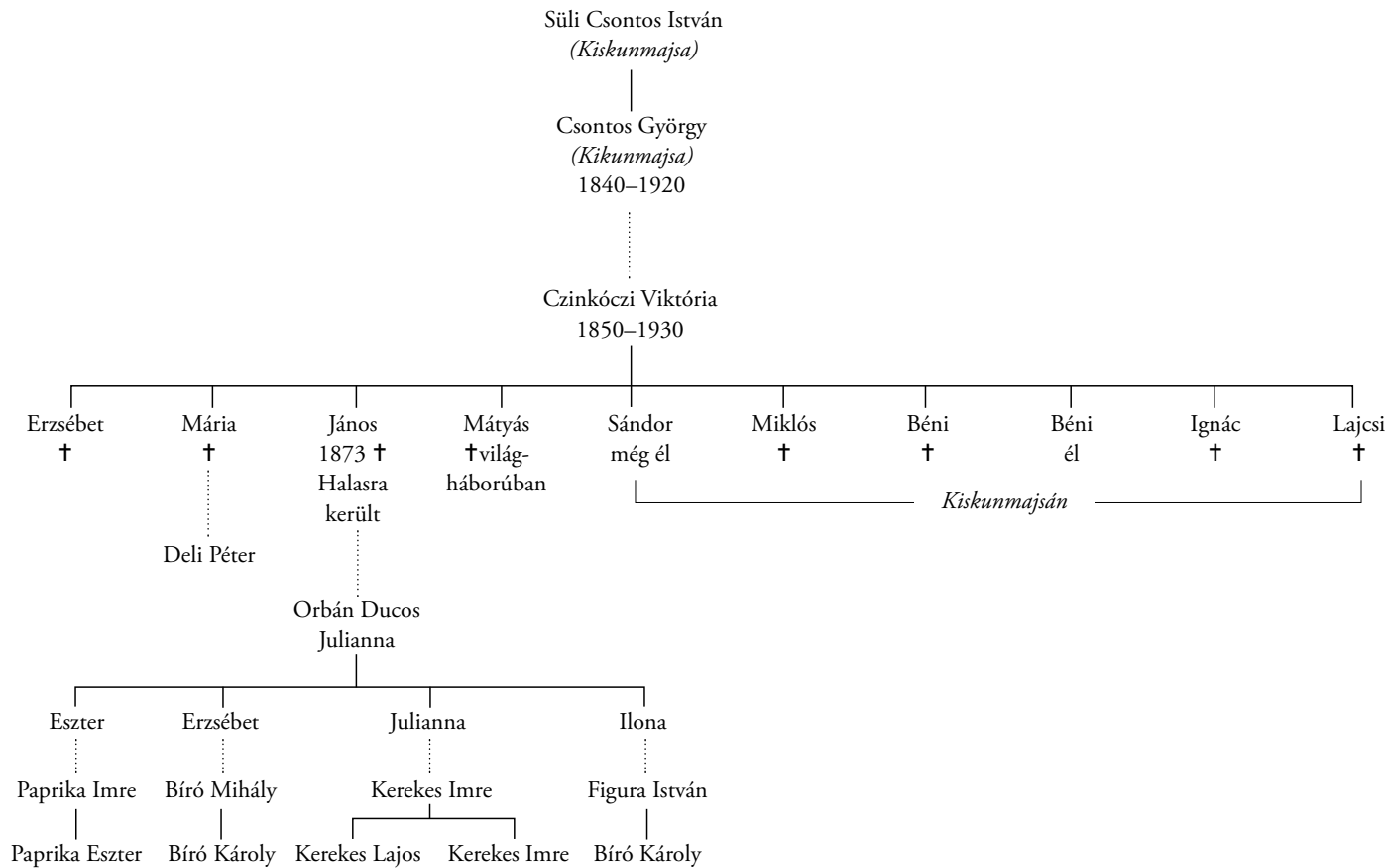
1939. július 12.

A határ rész neve Bogárzó dűlő, közel van a Rekettyés, a tanya hivatalos neve Debeák-Szarka 1 a.

A tavasz óta 1000 P készpénzt fizettek ki már eddig napszámra, s ezenkívül elköltötték mindazt a jövedelmet, amik tejből (havi 90-200 P) és gyümölcsből folyt be. Nincs olyan nap, hogy a kocsison és a tehenészen kívül napszám ne lenne a háznál. Most már 3 napja folyik a búza- és gabonahordás, s naponként 16-17 ember eszik reggelit, ebédet, uzsonnát és vacsorát. Tegnap uzsonnára mézet és szalonnát ettek. A szalonnát mézzel bekenve ettük.

A házigazda, Csontos János 1873-ban született Kiskunmajsán. Szegény ember volt, s beházasodott a halasi Orbán családba, ahol 2 leány volt s idejött lakni. Mikor összekeverültek, egy tehene volt, s abból 80 forintja, a felesége se volt gazdag lány, de szép ágyakat kapott. Sok bútor volt, s eladtak belőle úgy 120 forintért. Ezzel a 200 Ft-tal kezdték meg az életet. Sokat dolgoztak, nagyon szorgalmasak voltak és így gyarapodtak. Csontos János marhakupec lett, előbb a más pénzével, majd a sajátjával kereskedett. A világháborúban részt vett. Vagyona gyarapodott s ma 4 tanyája van, kb. 200 hold földje.

Kiskunmajsán sok Csontos nevű van. Az ő családját Süli Csontosnak nevezik, mert ősei valamikor a Sülről kerültek Majsára. Sült nem tudja, hol van, de úgy gondolja Pest megyében. Majsán a Süli Csontosokon kívül van egy Darú Csontos és egy Csontos család. Családjá leszármazása az emlékezet után a következő:

Mai munka: krumplivágás, ugorkaszedés, ugorka- és krumplihámozás, alma-aprítás, mézpergetés.

Ebéd: paprikás krumpli kolbásszal és ugorkasalátával.

Estére: herét (lucerna) vágtam a disznóknak.

Vacsorára volt kávé, másoknak tej, szalonna és barack.

Nagy Czirok Lászlóról azt mondják: nagy gavallér ember, csak hogy borzasztó iszákos, oszt azért nem maradhat meg egy hivatalban sem. Volt már adóügyi jegyző is, de onnan is kitétek. Meg hogy mindig iszik, csak akkor használható, ha jön ide valaki, oszt elvezetgeti. Az apósának a nagy baja, hogy ilyen gavallér.

1939. július 13.

Reggeli után babot tisztítottam. Ma két napszámos van, aki kint kapál répát. Napszámuk koszt és 2 P. Mind a kettő nő. Egyik a városból jött (Ágnes néni) a másik a tanyáról való lány (Ilona). Igen víg kedélyű mindkettő. Elmondtak pár babonáságot a szemőcsről. Napfélkelte előtt a tyúk fürdőbe kell megmosni, úgy új holdkor háromszor lefelé kell mosni homokkal azt mondva:

Amit nézek nyúljon,

Amit marok müljon.

Közben állandóan a holdra kell nézni s elmúlik.

Általában azt állapítottam meg, hogy a népi hagyomány nagyon kevés ebben a családban. Az ember azt hinné, hogy a tanyai élet megőrzője a hagyományoknak, de az ellenkezője igaz ebben az esetben.

A gazdával kimentünk a rétre, s egy boglya, amit a szél széthordott összeraktuk. Én álltam a boglyán s raktam a szénát.

Ebédre volt zöldbaleves és csirkepaprikás. Délután elmentünk szekérral a Kisteleki tanyára, ahol 120 hold buckás, erdős földjük van. Van ott rendes tanya marhaistállókkal, karámokkal és gulyástanyával. Kb. 80 hold a szántóföld, a többi legelő. 13 db marha és sok pulyka legel rajta. A tanya körül van telepített szőlő és gyümölcsös. Sok fákon barack volt és azokat leráztam.

Igen szép vidék a szemnek, de nem terem semmit. Hatalmas nyárasok és rekettvények vannak.

Estére hallottam pár rontáselleni védekezést:

1. Ha a legényt a leány magához kapcsolja és nem tud tőle szabadulni, akkor, mikor szarik, egy darabot kell belőle szerezni, megetetni a legénynyel. Ha megette, meg is utálja rögvést.
2. Ha pedig a leány azt akarja, hogy a legény el ne hagyja. Mikor mán olyan jóba vannak, hogy mellé is fekszik, lopja el a gatyamadzagát és kösse a derekára. Még az a derekán lesz, de soha le ne tegye, a legény nem fogja elhagyni.

„A házigazdám szerint, ha Gömbös meg nem hal minden nagyon jól lett volna.”

„Csak a Bethlen Pistát ne engedték volna annyi ideig kormányozni.”

„Mán úgy volt, hogy a szerbek kimennek, oszt nem építenek laktanyát, lesz 8 Szabadkán elég, de úgy látszik, megváltozott, mert már építik Halason a laktanyákat.”

„Ezek az Andrásyák Károly király behozatal óta nem szerepelnek.”

8. Kutas Antal (EA 7674, 66–74. oldal)

Júl. 10.

Cs. Kiss Lászlónénál vagyok. Elvált asszony. Egy éve vált el az urától. A birtokot megfelezték, így most 30 holdon él 3, illetve 2 fiával. Az asszony szegedi iparosnak a lánya és csak 17-ben került ide Halasra. Az ura sem halasi, hanem gyulai. A legidősebbik fiú érettségizett, a középső 4 gimnáziumot és a karcagi mezőgazdasági iskolát végezte, a legkisebbiknek (17 éves) hat elemije van.

A gazdaságban mindegyik fiú szívesen dolgozik. A legidősebbik, mikor hazajött a hivatalból, nekiállt kapálni. A gazdaságot a középső fiú irányítja. Most katona, úgyhogy a 17 éves öccse gazdálkodik. Tavaly, mikor különváltak az apjuktól, saját maguk építettek egy tanyát. Van rádiójuk – saját gyártmány. Nagyon ésszerűen gazdálkodik a középső fiú. Ami jót és ezen a vidéken is használhatót tanult Karcagon, azt mind megcsinálja. Ő a Zöldmező szövetség halasi törzstitkára. Annak a törekvését nagyon helyesnek tartja. Szerinte is a takarmánytermést jobban ki kellene fejleszteni. Akkor lenne több állat és trágya egyrészt, másrészt pedig a pillangósvirágúak maguk is javítják a földet azért, hogy a nitrogént lekötik. A rozsba szősös bükkönyt vet azért, mert a talajt is javítja, meg a mázsája kb. 40-45 P.

Nagyon károsnak tarja, hogy egyedül a Schneider-cég veszi itt a gyümölcsöt. Az a véleménye, hogy nem annyira termelni nehéz Halason, mint értékesíteni. Ennek az oka pedig a rossz utak, és a meg nem szervezett közvetítő kereskedelem. Nemcsak az exporttal kellene törődnünk, hanem azzal is, hogy gyümölcsben szegény vidékeinkre is megfelelő áron eljuttassuk a gyümölcsöt. Akkor megszűnne az a helyzet, hogy az egyik részen majd megfulladnak a sok gyümölcsbe, mert a kereskedő nem veszi, a másik részen pedig nincs semmi, illetve olyan drága, hogy a nép nem férhet hozzá.

Júl. 11.

Jártam a szomszédjaikban. Többnyire 4-5 holdas emberek, akiknek még részesnek is el kell menni, hogy megéljenek. Mindenütt csak panaszt hallottam. Panaszkodnak az időjárásra, az alacsony árakra, a paraszti munka nehézségére, a földművelési ügyi miniszterre stb. Hasonlót tapasztaltam a fiúk apjánál is. Ő különben a Schneider-cég és a kisebb gyümölcskereskedők ellen kelt ki, mivel alacsony áron itt megveszik a gyümölcsöt és Pesten drágán eladják. Mikor kijöttünk ezekről a tanyákról, a fiú figyelmeztetett rá, hogy egészen nem úgy van minden, ahogyan ők beállítják. Lászlóék is többet kitudnának hozni

a 4 és fél holdjukból, ha kapálás helyett nem az eperfa alatt üldögnének. Azt mondja, hogy nem rossz föld ez a homok, csak dolgozni kell benne és érteni a módját.

Az összejövetel után voltam a juhásznál. Homokbuckába vájt szobában lakik 8 kis gyerekkel. Buckába vájt lyuk a baromfi ólja és szamáristállója. 70 h legelőért fizet 12 q rozstot, 2 birkát és hetenként az összes birka 1 napi tejét. Másutt még bérel 100 holdat. A 170 holdon legeltet 110 saját és 40 idegen birkát. Kb. 1 birkának kell 1 hold legelő. A juhász, azt hiszem, fölfelé törekvő és gyarapodni akaró ember. 3 éve csinálta a lakásukat a buckában, de az idén már kimennek belőle. Említette, hogy szeretne fekete magyar juhut is tartani.

Délután voltam Kovács Benőnél. 130 holdas gazda. Ezen a környéken, azt hiszem, ő bírja magát a legjobban. Bár télen is kint laknak, megtartja a városban is a házát. Egy öreg cseléd lakik benne, aki gondolzza és főz az iskolába járó fiúnak. Még máshol is van tanyája, úgyhogy az állatok csak nyáron vannak itt, télen amott. Ezzel megoldja a trágya elosztásának a kérdését. Van 100 h legelője, melyen 30 marha él. Télen azonban takarmányt kapnak.

Ugyancsak a Kovács Benőtől hallottam, hogy nagyapjától maradt egy kézírásos könyv, melybe a tollfosztáskor, kukoricafosztáskor vagy más fajta családi összejöveleteken elhangzott adomákat, meséket beleírta. A könyvet nem tudta megmutatni, mert Nagy Czirok Lászlónál van már 3 éve.

A Béni bácsi szeret valamit humorosan leírni, tréfásan beállítani. Egy-egy ilyen jól sikerült mondásnál rám nézett és mosolygott a bajsza alatt, mintha azt figyelné, milyen hatást tesz rám egy-egy ilyen mondata.

Júl. 12.

Ma beszélgettem a középső fiúval arról, hogy mit láttam Kovácséknál. Neki az a terve, hogyha leszerel, a gabonaföld felét lassanként elveszi takarmánynak és 8 tehenet tart. A trágyával meg tudja javítani annyira a földet, hogy felén terem annyi rozstot, mint amennyit most ad. A tej pedig havonta meghoz egy fix összeget. Van faiskolája 6000 db csemetével. Ezekből akarja beültetni a 10 hold buccás földjét. A ház mögé fenyvest akar telepíteni.

A fiú nagyon ért a gazdasági dolgokhoz. Vannak gazdasági szakkönyvei, megvan neki Mille Géza szerkesztette Gyakorlati Gazdalexikon, melyet most is öccse forgat nagy haszonnal. Nagy része van a Zöldmező mozg. halasi törzsének megszervezésében. Szokott cikkeket írni a „Zöld Mező”-be és a helyi lapokba. Tavaly volt Németországban. Sorozatosan jelentek meg neki erről az útról cikkei az egyik halasi újságban és a Zöldmező szöv. heti lapjában. Tud németül is. A Zöldmező szövetség önképzőkörének ő a vezetője. Műkedvelő előadásaikkal nagy sikert szoktak aratni. Eleinte a tanyai iskolában voltak a színdarabok, legutoljára azonban a városháza színháztermében. A bevételt jórészt könyvtárra fordítják. Szakkönyveket és szépirodalmi könyveket egyformán vesznek, de csak az utóbbiakat olvassák. Ugyanígy vannak a folyóiratokkal is. Legtöbb olvasója az újságoknak van.

A Zöldmező szöv. akart Halasra egy üzletet, ahol mindenféle gazdasági dolgot olcsóbban lehet venni. Ha visszajön a katonáéktól, akkor meg is csinálják. Így is elég sokan vesznek tőlük, pedig nehézkes az üzlet bonyolítása, mert rakárúk nincs.

Júl. 13.

Azokkal, akik még régi paraszti kultúrában élnek, semmi közösséget nem vállalnak. Felfogásukkal tudatosan szembefordul, maradiaknak tartja és megveti őket. Az ő gazdálkodási rendszerüket elveti és egyedül helyesnek azt fogadja el, amit a karcagi gazd. iskolában tanult. Az alapján próbálja javítani a homokot és fokozni a termelést. Nem elégszik meg vele, ha annyi terem, amiből megélnék, hanem a föld javításával, nemesebb fajta kitermesztésével minden évben növelni akarja a bevételt. Nagyon haragszik az olyanokra, akik nem művelik meg a földet úgy, amint kellene, és nem iparkodnak belőle kihozni a maximumot. A télen hárman-négyen összebeszéltek, és a környező tanyai iskolákban előadásokat tartottak vasárnaponként a permetezésről, a homok javításáról stb. Működésüknek lett is eredménye – ezt mondja.

Amint lenézi a parasztság mezőgazdasági kultúráját, éppúgy kineveti egyéb kultúráját is vagy legalább is nem tartja értéknek. A középosztály felé törekszik, ahhoz igyekszik hasonlítani. Ez különösen jól érződik a (nyelvén) beszédén. Nem tájszóval beszél, hanem köznyelvi kiejtést használja, de minden szaván érzik valami bizonytalanság, mesterkélttség.

9. Banó István (EA 7663, 51–62. oldal)

Délután elhagytuk Halas városát. Tanyákra költöztünk. Én Kerékgyártó Elemér barátommal Czékus Balázs 120 holdas kath. vallású gazdához kerültem. Megérkezés után körülnéztünk a tanyán. A tanya körül 30 hold föld van egy tagban. Van itt szántó rész, legelő, nádas és szőlő. A tanyához közel szintén van földje és háza. Ott szélmalma, szatócsüzlete, korcsmája stb. van a házigazdának. Estefelé vendégek voltak a szomszéd tanyáról és azokkal elbeszélgettünk.

Július 10.

Tegnap ez a babona vetődött fel: egy kislányt játékból nádszállal akartam megütni, három asszony nép volt körülöttem, és azok mindjárt rám ripakodtak, hogy nem szabad női személyt náddal megütni. Kérdezősködtünk az oka felől. Az asszonyok nem merték megmondani, ezért valószínűleg nem kielégítő egyik férfi magyarázata sem, hogy azért nem szabad náddal senkit sem megütni, mert Krisztus Urunkat azzal ütötték meg, szerinte még állatot sem szabad náddal megütni.

Ma reggel egy másik babona: nőknek nem szabad a kismacskát felvenni, amíg a szemük ki nem nyílt, mert akkor nem tudnak kenyeret sütni.

Délután megnéztük a házigazdánk másik tanyáját (egy másik tanyáját, t.i. 8 tanyája van), amelyen egy szélmalom van, részes molnár kezeli. Van ott Czékus Balázsnak fűszerüzlete is. Egy hosszú ház is, amelyben Borháza van, ahol saját termésű borát adja el kicsinyben, mellette van a fűszerüzlet, mellette a balotai bába lakása, mellette egy kis zúgban Hatházi István napszámos, parasztköltő lakása, egy kis zúg, mellette a részes molnár lakása.

Ilyen sok gazdaság mellett mégiscsak szegény ember a gazdánk, a tanyák és mezővárosok életének a vizsgálatához igen rossz mellékzörejzt szolgáltatott ő. Házában nincs meg a legminimálisabb higiénikus kényelem (egyetlen nyomorult WC sincs). Szellemi élete is igen sivár, amint a szomszédai mondják; csak azzal foglalkozik, hogy másokat becsapjon. Velünk is el akart bánni az első napokban, de visszaadtuk neki a kölcsönt.

Ha őrá vonatkoztatjuk azt, amit a független városi földművelő polgárokról hirdetünk, igencsak ellene nyilatkozik ez a tanyának. Ő tehát az a szabad városi földművelő polgár. (Azt hiszem, hogy amit most róla elmondok, azt legkevesbé sem lehet általánosításnak tartani.) Hát legelőször is nem földművelő, mert ő földet nem művel „maj bolon vóna dógozni”. Kedvtelése a legdurvább fizikai kedvtelések lehettek mindenkor, és ma azok közül csak az evés-ivás maradt meg. Abbeli szenvedélyét suttyonban, eldugva végzi, hogy mást meg ne kelljen kínálnia. Azokon a színpadi étkezéseken, amiken ugyanazt eszi, mint a cselédek, ezeken kívül külön eszik-iszik, cselédei, szomszédai stb. vallomása szerint.

Egyetlen szelleminek nevezhető élvezete a parancsolgatás. Látszik rajta, hogy élvezi, ha parancsolhat. Így aztán más megvilágításba kerül a földművelő polgár arcképe. Megérkezésünk estéjén, vasárnapi napon este 10 órakor egy nagyobb karfátlan padon, küszöbökön fogyasztották el cselédei és munkásai az egyszerű (rossz) vacsorát. Tehát ebben a formában is megvan a lehetősége annak, hogy egy despota természetű ember rátelepszik a kisebbikre és azoknak elnyomásában kéjeleg és élvez.

Több rosszat már nem akarok mondani szeretett vendéglátó gazdánkról, még csak egy adatot, amely egy vitás kérdéshez adalékot szolgáltat. A kérdés megfogalmazása kb. ez „Tud-e főzni a magyar parasztasszony?” A dolog lényege pedig az, hogy miért egyoldalú a magyar paraszt táplálkozása. Ezt a naplót két nappal később másolom be, most már még jobban megerősíthetem, azt, amit be akarok mutatni. Leírom, hogy miket ettünk, az itt elköltött étkezéseken. Megérkezésünk vasárnap négy órakor, utána kaptunk ebédet: téztaleves, sült szalonna uborkasalátával. Vacsora: paprikás krumpli uborkasalátával. Hétfő; reggeli (mindennap ugyanaz: külön kérésünkre tej, utána avas szalonna). Ebéd zöldbaleves, és tejbegríz, vacsora a vasárnap esti paprikás krumpli maradéka. Kedd: (reggeli), ebéd: tarhonyaleves, sült szalonna tojásrántottával; este: tarhonyaleves és főtt tojás. Szerdán egész nap Szegeden étkeztünk. Csütörtök: ebéd: zöldbaleves, sült szalonna, tojásrántotta. – Ez az asszony kétségkívül nem tud főzni. És itt a Györffy professzor úr által említett szegénység nem jöhet számításba. Távolról sem állítom, hogy ez általános lenne. Tud és tudott főzni a paraszt hagyományok

közt élő paraszt asszony, és tud főzni a polgárosodott paraszt felesége is, de éppen a középúton állóknál úgy látom, nem tud főzni az asszony: és ennek ezernyi következménye, ezernyi oka.

Július 11.

Délelőtt összejöttünk kis megbeszélésre a balotai öreg iskolában. A megbeszélés után hazafelé jöttünk, és betértünk Veszekákék szőlőjébe. A kapálgató lányok mondásaiból a következőt jegyeztem fel: ha az egymás mellett kapálok összeütik a kapájukat, akkor azt mondják: „Galuska lesz ebédre”.

Délután pedig felkerestem egy közelben lakó parasztköltőt. Szegény napszám-ember. Jelenleg a gazdának a cséplőgépénél (az is van neki) részes cséplő. Szerencsémre (az ő szerencsétlenségükre) elromlott a gép és így volt időm vele elbeszélgetni. Annyi időnk is volt, hogy elmenjünk a lakására, ott lakik a Czékus Balázs másik házában.

Költőnk neve? Hatházi István. Született 1905-ben Szegeden. Szüleinek pár hold földjük volt, a mellett mindenféle földműves napszámot végeztek. Mikor ő hétéves volt, 1907-ben meghalt édesapja, 1913-ban édesanyja másodszor férjhez ment (szülőhelye: Röske falu, amely Szegedhez tartozik, itt volt szüleinek pár hold földje).

1917-ben édesanyja beíratta a gimnáziumba, de közben megérkezett mostohaapja az orosz fogságból és őt mostohaapja hatására kivették a gimnáziumból. Így egy és fél évig járt gimnáziumba. Ekkor szülei szegény anyagi körülményükhöz mérten nagy vállalkozásba kezdtek. Eladták kevés földjüket, és Baranya megyében egy fölparcellázott pusztán, Szentkúton vettek nagyobb birtokot. Így került ők Baranyába. Szülei vállalkozása nem sikerült, belebuktak az üzletbe, nem sikerült, nemsokára meg is haltak egymás után. Ezután sokfelé hányódott az országban. Egy alkalommal egyik nagybátyjánál tartózkodott Kelebiában (Hatházi Sándor most részes molnár Czékus Balázs malmában) és ott kezébe került a Magyar Falu folyóirat több száma és ott megtalálta egyik baranyai ismerősének Zsuppán Antal sokac fiának képét és versét. Ez indította arra, hogy ő is írjon verset.

(1884) Először arról írt, amit látott, ami gondolatot vetett fel benne. Ezután rendszeresen megvette a Rádió Újságot, hogy az ott leközölt versekből tanulja a költészet mesterségét. Közben aztán különféle helyekre küldözte be verseit. Több helyen különféle elismerő okleveleket stb. kapott. Pénzt sehonnan sem kapott, hanem köszönetképpen nyakába akartak varrni egy-két előfizetést. Levelezését is rendelkezésemre bocsátotta. Bennük sok szemrehányást kapott, „amiért ő üzletnek tekinti az irodalmat és meg akar gazdagodni belőle” és sajnál 5.30 P azért, hogy egy verse megjelenhessen XY folyóiratban, vagy verseskötetben. De most már nem áll kötélnek. Az a megtiszteltetés érte, hogy egyik dalszövegével egy zeneszerző pályázik a rádió dalszöveg pályázatán. Egy igen érdekes momentum: egyik versét Szombathy József paraszttzeneszerző zenésítette meg.

Megnéztem a szobáját. Szobájának a tetejét az eresz előre való meghosszabbítása adja. Egyetlen tenyérnyi kis ablak van rajta, de most szó szerint kell értelemznünk ezt a kifejezést: egy-egy postai levelezőlap betakarná a két ablaktáblát. Ez előtt van egylábú íróasztala, az ágynak és falnak támasztva. Két tartófára szegezve könyvtár-deszka van az ágya felett.

[Kis rajz a polcról a könyvekkel mellette ez olvasható: – G. P.] Ugyanis a tető nincs padolva, csak tapasztva van.

Szinte kivétel nélkül a Pesti Hírlap sárgaregényei. A falon egy elemlámpás és egy viharlámpás. A falon szegek, ezek helyettesíti a szekrényt. Az ágyon kemény-gallér átkötözve rossz fekete cipőfűzővel. [...]²⁸

10. Csokai Imre (EA 7665, 93–109. oldal)

Tanyai napló, 1939. júl. 9.

Vasárnap délelőtt a református templomba mentünk el. Templom után azonnal készültem a tanyai kiszállásra. 1¹⁰-es vonattal kimentem Kiss Lajos balotai gazda tanyájára. Szívesen fogadott, s egy kis beszélgetés után mindjárt rátértünk a gazdaságra. Teszünk egy sétát a tanya körül, majd ki a földekre. Közben megbeszéljük a halasi református gazdák sorsát. Mindjárt feltűnik, hogy mily nagy ellentét választja el a katolikus és református gazdákat. A tősgyökeres halasi református gazdák fokozatos veszteséggel szorulnak. Az új gazdákat felkapaszkodott gazdáknak tekintik, még ha több száz hold földjük van is. Az idegen gazdák idegen, új szokásokat hoznak. Jellemző előretörésükre, hogy az egész balotai határban már csak négy bennszülött halasi gazda van. Házigazdám elég jómódú és intelligens is. Hallott már a sváb-előrenyomulásról, s találóan a szegediek és a majsaiak beszivárgásához hasonlítja. Így általánosságban észrevenni, hogy a reformátusok kezéből Halason és az egész országban lassanként kicsúszik a vezetés s ezzel hozza összefüggésbe az ország állapotának rosszabbra fordulását.

Most ismertetem összefoglalóan a tanyai tapasztalataimat, s aztán térek át speciális foglalkozási területemre, a jogszokásgyűjtésre, s a szerzett anyagra.

100 hold földje van. Két gyermeke. Kényelmesen megélne dolog nélkül is. Azonban az egész család rendkívül szorgalmas. Kora hajnaltól késő estig az egész család szinte állandóan talpon van. Nincs meg náluk az a bő táplálkozás, mint hasonló gazdáknál, pl. testvérénél is. Hogy ők egyszerűen élnek és sokat dolgoznak nem jelenti, hogy a cselédségnek rossz dolga van. Nem hajtják őket,

²⁸ A napló ezután hosszan tárgyalja és ismerteti azokat az irodalmi antológiákat, amelyekben a parasztköltő versei-dalszövegei megjelentek, sok versét közli is. Ezt a részt nem tartottuk szorosán a tanyai naplóhoz illeszkedőnek, ezért kihagytuk. Banó István a kiskunhalasi táborra történő visszaemlékezésében legnagyobb élményeként említi a – Nagy Czirok László közvetítésével – megismert paraszti verselőket Ez a hatás, speciális érdeklődés tanyai naplóján is jól tükröződik. (Banó 1986.)

naponként négyszer kapnak bő és ízletes táplálékot. Hozzájuk mindig a leghumánusabban szólnak. Sokat panaszkodik a házigazdám a nagy munkáshiány miatt. Valósággal rá uszították a munkásokat. Ma a munkásság áttért a terménygazdaságról a pénzgazdaságra. Ma nem azt nézik, hogy az aratási részből és a természeti járandóságból jól megélne a munkásság. De megnőttek az igényeik s ma a pénzüket, amit napszámba kapnak haszontalanságra költik. Nem lehet egy nevezőre hozni a gazdasági munkást és a városi munkást. Mert a mezőgazdasági munkásság igényének növekedése a kisgazda-társadalom biztos halála. Pedig szerinte a kis- és középbirtokos társadalom az ország gerince. Tartja a felé nehezedő tisztviselő kart és munkásságot. A régi feltételek mellett könnyebb volt munkást kapni s azoknak a munkásoknak jóval jobb dolguk is volt a gazdánál. Sokkal patriarhalisabb volt a gazda és cseléd viszonya, mint ma. Nem kellett akkor munkásbiztosító, mert a gazda ügyis eltartotta öreg családját. Ma erőszakkal avatkoznak be a gazdasági élet megváltoztatásába, s ez Kis Lajos bácsi szerint a középbirtokos osztály halálát fogja okozni. A mai adórendszert – mondja tovább – ahhoz a gazdasági körülményhez szabták, mikor még a munkásbérek jóval alacsonyabbak voltak s a gabonaértékesítés jóval könnyebb. Ma megfordult a helyzet. A gabona ára nagyon kicsi, a munkásbér nagy, s az adó csak a régi vagy még nagyobb.

Becsapva érzik magukat az állam részéről. Van 40 hold szőlő és gyümölcsös. A gyümölcsös ültetését az állam propagálta, most pedig tavasszal hatósági erőszakkal is keresztülviszi a fatisztítást és permetezést. Most ott a rengeteg barack, s nem tudják értékesíteni. „Tönkretették a Schneider-céget, s nem gondoskodtak utánpótlásról. Nincs egy cég, mely át tudná venni a sok barackot.” Meglátja a közgazdaságunk nagy hibáját. Nem értik, miért kell minden gyümölcsöt és terményt kivinni. Miért az a nagy export? Hiszen Pesten és Tiszántúl nincs gyümölcs, fürdőhelyeink pedig az itteni árnak 5-6-szorosát fizetik. Inkább szerveznék még ezt a belső kereskedelmi hálózatot, minthogy arra törekednek, hogy minél nagyobb legyen az exportunk. – Gazdaságán nem nagyon látszik meg a mai gazdasági válság. Földjét még mindig tudja első rangúan karban tartani. Gazdasági felszerelése jók. Ő maga nagy polihisztor, mindenhez ért, mindent megcsinál. Erősen haladó szellemű. Mindent megtesz a gazdálkodók és a tanya szervezésére, mert a parasztság nagy hibáját a szervezetlenségben látja. Sokat köszönhet neki a balotai határrész. Nagy érdeme van a kőútépítésben, az iskolaalapításban, s a tanyai bába és csecsemő védőnő fenntartásban.

Általában meglátszik az egész gazdaságán és családi életén, hogy kiegyensúlyozott. Nincs sem családi, sem anyagi baj. Nyugodtság van náluk. Dolgoznak sokat, de élvezik még életüket. Nevelésük szigorú. Ragaszkodnak a régi szokásokhoz. Az újabb szórakozásokat nem vetik nagyon meg. Megértik az idők változását, de nem élnek aszerint.

A jogszokásgyűjtés szempontjából nem volt hálás a tanyai kiszállás. Most olyan sürgős gazdasági dolog van, hogy nem ért rá senki szóba állni a gyűjtővel. Házigazdám állandóan fent volt az asztagon, szomszédokba is alig álltak szóba velem a sok dolog miatt.

Pető Imre 50 éves nőtlen gazdasági cseléd. 9 éve gulyás Kiss Sándor balotai 164-es tanyáján. Helyzetével meg van elégedve. Életfelfogása érdekes. Nincs semmi célja életével, most úgy látja, hogy ennél a gazdánál biztosítva van az élete.

Cselédkönyve 15 éves kora óta van. Ebbe írták bele a bérét, míg a bérlevelet nem kötöttek. Ezelőtt előfordult, hogy nem mindenkinek volt cselédkönyve, írásbeli szerződést nem kötöttek, s így a gazda gyakran nem adta ki a bért. Ezt nem tartották becsületesnek. – Egyes gazdák az eltört kasza és villa árát év végén kihagyják a bérből. Ez nem helyes. Szóbeli szerződésnek egyetlen tanú is elegendő, hogy a gazda ne tudja a bért eltagadni. Foglalót mindig adtak. Ha a cseléd megbánta, hogy beszegődött vagy megduplázta a foglalót vagy beállott. Ha a gazda utólag megtudta megfogadott cselédjéről, hogy nem megbízható, s nem akarta, hogy cselédje legyen, akkor ezt megmondta cselédjének, de az nem volt köteles visszaadni a foglalót. Ha a cseléd beteg lett, a gazda napszámost fogadott helyette, fizette a napszámost és a cselédbérét is. Volt rá eset, hogy hat hétig is ott maródiaskodott a cseléd a gazdánál.

Nagykorú cselédje lopásáért a gazda nem felelős. Sőt, ha a libás agyonüti a szomszéd libáját csakis az ő béréből fizeti meg a gazda. 15 napi felmondás nélkül a gazda nem tartozik kifizetni a cselédjét abból a bérből, ami még bent van. A cseléd egész évi bérét követelheti, ha a gazda ok nélkül felmond neki, akkor is kell fizetni az egész évi bérét. – A cseléd a két szomszéd pörében csak annak megy tanúnak, akinél szolgál. Ilyenkor hamisan fel is esküdik a gazdája érdekében. Kérdem tőle, igazságos dolog ez? „Így szokták.” Felelt erre. Áldomást cselédfogadáskor isznak. Ha a cseléd fia beteg lett, s ennek gyógyítására kölcsönt kért a gazdától. Ha a kölcsön haladja a cseléd idei bérét, akkor kénytelen beszegődni a következő évre, pl. már egész júniusba.

Kovács Kálmán 24 éves gazdasági cseléd Kiss Lajosnál elmondja lakodalmát Öttömösön 1939 jan.-ban, Kovács Rozáliával.

A kézfogóról és az ügyvitelről nem akar beszélni. Az esküvő de. volt 10 órakor. Innen külön-külön hazamentek és megebédeltek. Délután 3 órakor indultak a vőlegényes háztól 5 kocsival zászlósan a menyasszonyért. A menyasszonyos ház előtt az utcán szalmakötelek voltak kihúzva. Ezt az első lovak elszaggatták. Az udvaron nem fogadta őket senki. Később kijött a menyasszony apja s rögtön be is ment, hogy neki sok dolga van. Kint közbe danoltak, ugráltak az asszonyok a szekéren. A vőfély bement és egy félóráig alkudozott a násznaggal a menyasszonyra. A násznagy találós kérdéseket adott fel a vőfélynek /: pl. milye nem volt az Istennek (felesége). Ha a vőfély nem tudott megfelelni, akkor addig várnak, míg meg nem felel. Ha megalkudtak, bemehetett a vőlegény násznépe. Odabent mindenkit megtáncoltattak. Csak úgy nagykabátban. Közben állandóan itatták őket. – A vőlegény vőfélye egy kulacsot hozott a nyakába akasztva, a kulacs nyakára egy perec volt akasztva. Ezt a peracet az asztalon törte szét a menyasszony násznagy /: úgy szokás /: Enni nem ettek, csak bort ittak. Egy óra múlva visszamentek. Akivel csak találkoztak, borral itatták. Ha férfi volt az első, akivel találkoztak, akkor az elsőszülött fiú lesz. Ha megérkeztek a vőlegény házához az

udvarra, összevissza keringtek az udvaron, hogy a menyasszony ne találjon vissza szülei házához. Ennek a forgásnak az a következménye rendszerint, hogy egy szerkér felborul. A menyasszony, mikor leszáll a szekérről, új karszékre lép. A vacsoránál minden tálnál rigmust mondanak. A vőfély hadsereget gyűjt, különböző nemzetek nevééről nevezi el. Éjfél után volt a menyasszonytánc. Fejét fityulával kötötték be és úgy vezették be. A vőlegény és menyasszony leül a szoba közepére egy-egy székre. A vőlegényt az asszony személyzet a menyasszonyt a férfi személyzet mulattatta. Mindenki fizetett a vőlegényért is és a menyasszonyért is a násznagynak. Van, aki nem táncol a menyasszonnyal, hanem fizet s leülteti. Kikialtják, hogy mennyiért ül a menyasszony. Az összegyűlt pénz az átöltözött asszony viszi ki kötőjébe. Ebből veszik az első malacot. Hajnalba a vidám lakodalmas társaság körül táncolta a házat és a birkaaklot /: mert innen jött ki a vacsora birka :/.

Kiss Lajosné Babó Erzsébet 45 éves, ősi halasi családból származik. Ref.

Móringra már nem emlékezik. Polgár családnál ma nemigen fordul elő, hogy hozományt kötne ki a vőlegény, annál inkább, ha a gazdálányt hivatalnok, vasutas, rendőrtiszt veszi el. Ingó vagyont hol kap a menyasszony, hol nem. Van, hogy átadják a birtokot a vőnek. Végrendelet általános. Általában kevesebbet adnak a lánynak, mint a fiúnak (megjegyzni; mert a lány nem dolgozik annyit, mint a fiú). Ő a nagyanyjáról örökölte az apai részt, mert árva volt. A ráeső vagyonnak azonban csak egyharmadát kapta, mert ez a köteles rész, és ebbe belenyugodott. Elmondja, hogy a Nagy Kálózi Imre örökösödésekor még a dédnagyapáról való leszármazottak is jelentkeztek, mindegy 42-en úgy apai, mint anyai ágról. Végrendelet nem volt. A rokonságot „ízíg-vérig” emlékezetig tartják. Másod-unokatestvérek gyakran összeházasodnak. Az első unokatestvérek engedéllyel előfordul, hogy összeházasodnak. Ha elhal a férj, az ipa házából elköltözik az özvegy, ha az asszony szüleivel laktak, s elhalt az asszony a férj elköltözött. Az előfordult, hogy az özvegy ott maradt pár évig az ipák házában, s a rokonság nem tagadta ki. De az asszonymak volt egy kis lánya. Később az özvegy, ha férjhez ment s nem vállalta a férj a gyámságot, a nagyszülők lettek majd az árva gyám. – Közszerzeményt közös névre szokták íratni. Ha az apára nincs ráírva a haszonélvezet a gyerekek kiforgatják a vagyomból. Ha az apa újból nősült és ráíratta a haszonélvezetet volt feleség és vannak már felnőtt gyermekek, akkor a gyerekek kifizetik a haszonélvezetből.

Kis Lajos 100 holdas gazda. Jómódban él. Református vallású. Családja régi halasi. Két testvére van, egy lány és egy fiú. Vagyonuk egy részét apjukról örökölték. Örökölték egyik nagybátyjuktól is. Ez a következőképpen végrendelezett szóban és írásban. Leánytestvérüknek nem hagyott semmit, azzal a megokolással, hogy a lány idegen családba került és nem tudott vagy nem is akart órá gondolni. A két fiú közt sem egyenlően osztotta meg a vagyont. Az ifjabb fiúnak volt hét fia, az idősebbnek egy lánya. Ezért az ifjabbnak többet hagyott 7 hold földdel. Semmi ellenszolgáltatást nem kötött ki a végrendeletében. „Nem olyanak ismerem én az öcséimet, hogy ezután felém se néznének.” – A „levetkezés” nem

nagyon gyakori. Ő sem tartja helyesnek a teljes levetkezést. Gyakran jut rossz sorba a levetkezett gazda. – Ha gyermektelen házaspár végrendelet nélkül hal el, azt tartaná jogosnak, hogy a férj vagyona az ő rokonságára, a feleségé szintén az ő rokonságára szálljon vissza. Közszerzeményi vagyona már házasságkor megtörténik a megállapodás. – Apa családjáért felelős mindaddig, míg akár kiskorú, akár nagykorú fia tőle vagyoniilag és törvényileg külön nem volt. Felelős továbbá a gyengeelméjű fia által tett károkért. Ellenben a cselédeiért egyáltalán nem felelős, még ha pl. azok az ő jószágával tesznek kárt a szomszéd vetésébe. – A részegséget egyáltalán nem számítja be enyhítő körülménynek, sőt ellenkezőleg. Mert így könnyű védekezni részegséggel. Ő a „dentem pro dente” elvet vallja. A részegen elkövetett rágalalmazásért éppen úgy [vonják] felelősségre a rágalmazót, mint a józant „most ilyenkor minden gátlás nélkül volt őszinte”. – Gazdátlan birtok szerinte nincs. Ami nem magántulajdon, az közvagyon. Még a talált tárgyhoz sem formálhat senki semmilyen jogot. – Szerinte a köteles rész egynyolcad rész.

A vevő nem köteles meglegedni a foglalóval, ha mindenáron megakarja venni a tehenet. Foglaló pl. egy ökörre 50 pengő. Áldomást az fizet, aki eladja a jószágot. Ha nem isznak áldomást a kupec vevő hét pengőt lefoglal áldomásra, pedig nem volna kötelező az áldomás. Ha valaki alkudik egy jószágra és sokallja az árát ezért otthagyja egy kis időre, ez alatt bárki nyugodtan megveheti. – Előfordul, hogy a férj, kinek felesége elhalt, feleségül veszi sógornőjét. Az is előfordul, hogy az özvegyet veszi el az elhaltak testvére. Az előbbit azzal indokolják meg, hogy azt a családot már jól ismerik, az utóbbit pedig azzal, hogy ne legyen idegen az apja az árvának.

A világháború alatt előfordult, hogy a háborúba ment férjnek holt hírét keltették, s így az asszonyt elvette a testvér. Mikor aztán fogságból hazajött a férj, nem ment hozzá vissza az asszony. Hanem élt az igazi férj haláláig vadházasságban az igazi férj testvérével, s csak akkor esküdtek meg. Vadházasságokat soha se hányta senki szemükre. – Ő azt a tolvajt, vagy okirat-hamisítót, aki kitöltötte büntetését, nem tekinti soha olyan embernek, mint aki nem volt börtönben. Nem szívesen megy vele egy társaságba. – Abban az esetben, ha beigazolódik a legteljesebb önvédelem, nem tartja a gyilkost bűnösnek. – Nem engedné meg, hogy a házak falát és kerítéseket beragasztják.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Banó István 1986: Kutatási programot kaptunk. *Honismeret* (14.) 3. 25–26.

Györfly István 1939: *A néphagyomány és nemzeti művelődés*. (A Magyar Táj- és Népismeret Könyvtára 1.) Budapest.

Kardos László 1997: *Tiszaigar. Egy tiszántúli falu életrajza, 1744–1944*. (s.a.r. Pogány Mária) Budapest.

- Kiss Lajos 1984: Visszatekintés a Táj- és Népkutató Központ kiállítására. *Ethnographia* (95.) 4. 605–637.
- Kresz Mária 1986: Mi lesz a nagy értékű anyag sorsa? *Honismeret* (14.) 3. 29–30.
- Kósa László 1982: Táj- és Népkutató Központ szócikk. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* 5. Budapest, 146–147.
- Márkus István 1979: *Nagykörös*. Budapest.
- Molnár József 1986: Találkozások Györffy Istvánnal. *Honismeret* (14.) 3. 24–25.
- Morvay Péter 1986: Emlékezés az egykori táj- és népkutató táborokra. *Honismeret* (14.) 3. 22–24.
- Papp László 1941: *Kiskunhalas népi jogélete*. (A Magyar Táj- és Népismeret Könyvtára 2.) Budapest.
- Pogány Mária 1997: Előszó. In: Kardos László: *Tiszaigár. Egy tiszántúli falu életrajza, 1744–1944*. (s.a.r. Pogány Mária.) Budapest, 5–9.